

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Rubenas Bukavickas

**KLAIPĖDA REGION UNDER SOVIETISATION:
SOCIOCULTURAL AND SOCIOECONOMIC
TRANSFORMATIONS IN 1945-1960**

Summary of Doctoral Dissertation
Humanities, History and Archeology (H 005)

Klaipėda, 2020

This doctoral dissertation has been prepared during the period of 2015-2020 at Klaipėda University according to the right to deliver doctoral studies, which was granted for Vytautas Magnus University together with Klaipėda University by the Act of the Minister for Education, Science and Sport of the Republic of Lithuania No. V-160, signed 22 February, 2019.

Scientific supervisor

Doc. Dr. Silva Pocytė (Klaipėda University, Humanities, History and Archeology, H 005)

Scientific advisor

Prof. Dr. Vyngantas Vareikis (Klaipėda University, Humanities, History and Archeology, H 005)

The doctoral dissertation will be defended at the Defence Board of Vytautas Magnus University and Klaipėda University in the Field of History and Archeology:

Chairman

Dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėda University, Humanities, History and Archeology, H 005)

Members:

Dr. Saulius Grybkauskas (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archeology, H 005)

Dr. Sigita Kraniauskienė (Klaipėda University, Social Science, Sociology, S 005)

Prof. Dr. Ruth Leiserowitz (German Historical Institute Warsaw (Poland), Humboldt University of Berlin (Germany), Humanities, History and Archeology, H 005)

Dr. Aurimas Švedas (Vilnius University, Humanities, History and Archeology, H 005)

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Defence in the Field of History and Archeology, in Stasys Vaitekūnas Aula (Building No. 6) of Klaipėda University at 13:00 p.m. on the 28th of October, 2020.

Address: Herkaus Manto str. 84, LT- 92294; Klaipėda, Lithuania.

The summary of doctoral dissertation was sent out on the 28th of September, 2020.

The dissertation is available for review at the libraries of Klaipėda University and Vytautas Magnus University.

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Rubenas Bukavickas

**SOVIETIZACIJA KLAIPĖDOS KRAŠTE:
SOCIOKULTŪRINĖS IR SOCIOEKONOMINĖS
TRANSFORMACIJOS
1945–1960 METAIS**

Mokslo daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija (H 005)

Klaipėda, 2020

Mokslo daktaro disertacija rengta 2015–2020 m. Klaipėdos universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui kartu su Klaipėdos universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė

doc. dr. Silva Pocytė (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Mokslinis konsultantas

prof. dr. Vyngantas Vareikis (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Mokslo daktaro disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto ir Klaipėdos universiteto Istorijos ir archeologijos mokslo krypties taryboje

Pirmininkas

dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Nariai:

dr. Saulius Grybkauskas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

dr. Sigita Kraniauskienė (Klaipėdos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005)

prof. dr. Ruth Leiserowitz (Vokiečių istorijos institutas, Varšuva (Lenkija), Berlyno Humboldtų universitetas, Vokietija, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

dr. Aurimas Švedas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Daktaro disertacija bus ginama viešame Istorijos ir archeologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2020 m. spalio 28 d. 13:00 val. Klaipėdos universiteto Stasio Vaitekūno auloje (VI korpusas)

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2020 m. rugsėjo 28 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose

Introduction

Post-war sovietisation in Lithuania is usually regarded as a process of establishing the soviet regime, involving a set of political, social, economic and cultural transformations, which radically changed the order, social structure and arrangement of life of the Lithuanian society. A distinctive feature of the post-war sovietisation was that it covered a larger part of the Lithuanian territory than in 1940-1941, i.e. during the first sovietisation.

Post-war sovietisation was a continuation of the sovietisation, which began in 1940 and was interrupted by the war between the Soviet Union and Germany in 1941-1944. However, the processes in Klaipėda region were determined by changes in the region's political dependence: Klaipėda region, lost to Germany in March 1939, was included into the Soviet Lithuanian territory during World War II¹. The sovietisation in this territory was implemented according to the Constitution of the Lithuanian SSR of 1940 and its subsequent amendments, manifesting as a social, economic and cultural policy, equally enforced all over the Soviet Lithuanian territory. In practice, sovietisation meant the elimination of the historical, political and cultural marks that signified the identity of Klaipėda region, the introduction of the soviet economic system, which was based on socialist property and public work, as well as the ideological communist indoctrination of the citizens. Moreover, the sovietisation of Klaipėda region was followed by significant demographic changes, characteristic to the entire East Prussian region after World War II. The inclusion of Klaipėda region into the Soviet Lithuania was followed by relocating new settlers, coming from other Lithuanian regions and republics of the Soviet Union, into the territory of Klaipėda region, which was emptied at the end of 1944, and the departure of the majority of the local residents that stayed or returned from evacuation in the West to the Federal and Democratic

¹ This dissertation keeps to the opinion that, in terms of constitutional order, the Republic of Lithuania and the Soviet Socialist Republic of Lithuania were not the same. Considering this, they are differentiated as pre-war and Soviet Lithuania.

Republics of Germany². These demographic processes have resulted in fundamental changes in the population of Klaipėda region: the majority of the locals were replaced by newcomers, who were radically different in their nationality, culture, religion and lifestyle. Thus, we could conclude that at the end of the 1950s Klaipėda region saw a formation of a completely new sociocultural environment, where the community of the locals became a marginalised³ group.

Sovietisation in Klaipėda region was both similar and different to the integration of the East Prussian territories into Poland and the Russian SFSR⁴. The author of this dissertation believes that this integration is characterised by several major features. All territories have 1) undergone demographic changes, i.e. arrival (relocation) of new settlers come, 2) had state⁵ institutions expropriate property to distribute it to new residents in rural areas free of charge, 3) were subject to an ideological policy of mental appropriation of occupied territories. What was different, is that 1) some of the residents in the territories that were allocated to Poland and Soviet Lithuania stayed, while the majority of the locals in the territory of the RSFSR were displaced, 2) the land in Poland and Soviet Lithuania was distributed to be farmed by the residents, while the entire land in the RSFSR was allocated to collective and soviet farms, leaving the residents with 0.5 ha land plots, 3) the colonisation of the territories, attached to Poland was implemented according to the law of the Republic of Poland, while the sovietisation of the

² Germany's division into two parts – West and East – was determined by the issue of the German statehood, which emerged in 1945 as the Allies abolished its statehood, and the long-standing undefined position of the Federal and the Democratic Republics of Germany in the international arena.

³ Marginalisation is referred to as the decrease in the majority of the population of Klaipėda region, making them a minority in what is historically known as their territory. Local residents as a community were pushed out of the societal processes, because their values and behaviour were unacceptable to the majority of the new society, based on the Lithuanian cultural tradition.

⁴ Russian Soviet Federative Socialist Republic.

⁵ Soviet Lithuania is regarded as a part of the Soviet Union, the 'sovereignty' of which was restricted by the Constitution of the USSR.

territories, attached to Lithuania and the RSFSR – according to the law of the RSFSR⁶. In any case, whether the features of integrating the East Prussian territory into Poland, RSFSR and Soviet Lithuania were the same or different, the goal of assimilating the East Prussian territories was the same – their integration and unification with Polish, RSFSR and Soviet Lithuanian territories, considering their individual specifics on the social, economic and cultural levels.

On 13 July 1945, speaking on behalf of the ‘intelligentsia of Lithuania Minor and Klaipėda region’ at the first meeting of the ‘Soviet Lithuanian intelligentsia’, the writer Ieva Simonaitytė noted: ‘Our task is to avoid the mistakes, made in Klaipėda region by the bourgeois Lithuania. We must send the best of our intelligent forces to Klaipėda region to help turn it into a prospering region of the Soviet Lithuania. There can be no place for Germans or their followers in Klaipėda region. Lithuania Minor and Lithuania Propria will now forever be a single and undividable Great Soviet Lithuania.’⁷ Simonaitytė not only expressed her pleasure in having Klaipėda region liberated and thus opening integration opportunities ‘for both Lithuanias’, but also shared her concerns regarding the clash of two cultures – that of Lithuania Minor and Lithuania Propria – caused by the integration of Klaipėda region with the Soviet Lithuania⁸. We can only guess what was the writer’s image of the future, but she could have hardly foreseen its radical transformation, more precisely, complete obliteration from the cultural perspective.

The sovietisation and settlement policy was implemented in Klaipėda region with no regards to the fact that in 1924-1939 Klaipėda region was granted a political and cultural autonomy, guaranteed by Klaipėda Convention,

⁶ As of 1940, Soviet Lithuania was subject to the Law of the Russian SRSR. Therefore, the amendments of the Constitution of the Lithuanian SSR, the same as amendments to other legislation, followed the amendments in the RSFSR, i.e. were based on their example and subordinate. Therefore, the majority of the laws on farming, public life, etc., adopted in the Soviet Lithuania, were in essence the same as those in the RSFSR.

⁷ Pirmasis Tarybų Lietuvos inteligentų suvažiavimas. 4-oji diena. *Tiesa*, No 163 (693), 14 July, 1945, l. 2.

⁸ Ievos Simonaitytės kalba pirmajame Lietuvos SSR inteligentų suvažiavime. 13 July, 1945. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 322, l. 155–156.

stating that the residents of Klaipėda region were different from Lithuanians in terms of both culture and confession with Klaipėda region being predominated by Evangelical Lutherans, while Lithuania – Catholics, also that before the war the region was bilingual, speaking German and Lithuanian languages. The course of sovietisation and resident displacement in Klaipėda region keeps raising political, legal, social, economic and cultural issues.

The author of the dissertation believes that the issue of transformation of Klaipėda region, and becoming a part of the Soviet Lithuania is related to the phenomenon of *cultural change*. Anthropologist George P. Murdock has emphasized that ‘a fundamental feature of culture is that, despite its largely conservative nature, it changes in time and space’, while the process of cultural change includes not only consistent human adaptation to the changing conditions of the existence⁹, but also an encounter of various cultures, arising from the ethnocentric logic of the identity formation¹⁰. Historian and philosopher Jörn Rüsen believes that a clash of different cultures ‘...is inevitable, with the otherness depreciated, marginalised or even completely negated and destroyed’¹¹. It becomes a serious problem, when an ethnocentric culture acquires a political orientation – the invasive nature of cultural innovation and its forced distribution not only enriches local cultures, but also has a suppressing and destructive effect on them¹². Thus, the issue of cultural change is one of the major reasons, why the phenomenon of cultural change remains a relevant academic subject to this day.

The tendencies of cultural change studies cover the period, ranging from the evolutionary method to diffusion approach, followed by functionalism and structuralism. Sociocultural anthropology highlights two major concepts of cultural change: historical process (evolution)¹³ and adaptation

⁹ MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. In: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 213, 227.

¹⁰ RÜSEN, Jörn. *Istorika*. Vilnius, 2007, p. 264.

¹¹ Ibid., p. 271.

¹² KUZMICKAS, Bronislovas. Tradicija ir novacija modernybės ir postmodernybės požiūriu. *LOGOS*, No 67, 2011, April-June, p. 9.

¹³ The concept of cultural change as a historical process is related to a 19th c. evolutionary theory of mankind, which was based on the idea that people are born with a predisposition and inclination for improvement and change towards progress.

(functional or diffusion)¹⁴. Murdock has highlighted four processes that determined cultural change: 'innovation', 'social acceptance', 'selective elimination' and 'integration'¹⁵. The processes of cultural change may be interpreted according to the theoretical insights of the cultural anthropologist John P. Gillin, stating that cultural changes take place: 1) when the available cultural resources become not enough to satisfy the society's needs, 2) when new decisions adopted are innovative and predominating, 3) when the necessary solutions are found, 4) when new things give more satisfaction than old ones¹⁶. In practice, cultural changes are determined by objective reasons: decreasing or increasing population, changes in geographic environment, moving into a new environment, contacts with other nations, natural and social disasters, accidental discoveries, coming into power or death of a strong political leader¹⁷.

In theory, there are two possible scenarios of cultural change. One of them says that culture can adapt to new conditions and thus be updated. The other says that culture cannot adapt to new conditions and thus there is cultural change. The explanation of this phenomenon is that culture cannot keep developing according to a general universal sche-

There was a prevailing belief that the mankind is developing in a chronological order, which takes place in stages and periods. This concept used to be characterised by a linear understanding of time and positivism. The ideas of evolutionism have directly influenced the science of anthropology. See more: ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 21.

¹⁴ The concept of cultural change as adaptation or diffusionism, emphasizes cultural change as a distribution of new specific cultural features (innovation), which comes from the outside. This field is characterised by taking interest in transmission-adoption of the human sociocultural ideas and forms, their mimicking and acquisition, imitation, infiltration and acculturation. See more: ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 34.

¹⁵ MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. In: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 216-228.

¹⁶ HULTKRANTZ, Ake. General Ethnological Concepts. In: *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*, Vol. 1. Copenhagen, 1960, s. 79.

¹⁷ MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. In: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 216.

me, because culture is an expression of the interaction between culture and social environment: it is not only the society, which influences the development of culture, but culture determines its development as well. The process of cultural change puts a special focus on the society's economic activity, which is regarded as the basis of culture in non-evolutionist and Marxist anthropology¹⁸. Therefore, whenever the cultural paradigm cannot adequately represent the socioeconomic changes in the society, we experience cultural change.

Without going deeper into the phenomenon of cultural change, we should also note that the cultural change in Klaipėda region was determined by the military occupation and the region's radical integration into the Soviet Lithuanian, implemented by the Soviet Union, rather than consistent historical processes. Instead of being a natural result of cultural interaction and cooperation, the cultural change in Klaipėda region was influenced by an external force, represented by official soviet authorities and the new residents as carriers of the new culture. This force introduced a new order and imposed a new lifestyle, creating conditions for a radical political and cultural transformation in Klaipėda region.

Based on the insights and issues, listed above, this dissertation keeps to the opinion that the sovietisation of Klaipėda region was not a process of cultural change, but rather a large-scale sociocultural transformation with irreversible consequences. Thus, sociocultural transformation is regarded as a process of closely interrelated radical political, social, economic and cultural readjustments. This process is determined by economic and cultural factors. The repressions that followed the sovietisation process are regarded as measures and methods, applied by the soviet authorities to control the sovietisation processes, rather than a reason or outcome of the sociocultural transformation. This concept of the process of sovietisation in Klaipėda region and division of the specific factors of the sociocultural transformation into two different – socioeconomic and sociocultural – processes, is related with the soviet

¹⁸ ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 107-124.

environment, the purpose of which was to introduce radical changes into the society's economic and cultural life on soviet terms.

Soviet Lithuania's regime was based on 'socialist economy and socialist ownership or the means of production', which, in turn, was based on the Marxist theory of historical materialism. Based on this theory, socioeconomic relations were referred to as the 'major primary relations that constitute an actual foundation, which holds the political superstructure and which corresponds to certain forms of public consciousness'.¹⁹ Marxist theorists claimed that 'the material conditions of the society's life determine the nature of the public ideas and attitudes, as well as political and legal institutions'.¹⁹ Joseph Stalin himself had highlighted the socioeconomic foundation of the soviet regime as primary and formative, emphasizing that 'in socialism, industrial forces, consisting of the entirety of the production tools and producers, are at the forefront of the industrial relations'²⁰. Therefore, according to Marxist-Leninist ideology, social culture was merely a reflection of socioeconomic relations. Thus, the analysis of sociocultural transformation of Klaipėda region should differentiate between economic and cultural aspects of sovietisation, focusing on socioeconomic processes first – they had the most influence on changing the historically shaped structure of life: forms of property, land reform, collectivisation processes and organising the state economy. From this perspective, local resistance, which took place at the same time as the sovietisation of Klaipėda region, is not as important for the analysis of the subject of this dissertation.

The analysis of cultural aspects of sovietisation of Klaipėda region should emphasize that Soviet Lithuania, just like the entire Soviet Union, focused a lot of attention on culture. Upon eliminating private property and introducing state and public property, as well as organising the economy that was based on public work and planned economy, it was necessary to change the thinking of the members of the society as well, creating a new type of a soviet man: 'a patriot of the socialist

¹⁹ Marksizmas-leninizmas. From: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vol. 2. Vilnius, 1968, p. 515.

²⁰ Stalinas, Josifas. Ekonominės socializmo TSR Sąjungoje problemos. *Komunistas*, No. 10 (430), October, 1952, p. 4.

Homeland and a conscious builder of communism'. It is also important to note that the cultural change of the society, just like the change of the society's economic foundations, was forced and using the force was justified with the purpose to shape a future society, where all members of this new society are happy. However, differently from socioeconomic reforms, the fast pace of which could be largely explained by the residents' dependency on economic resources and fear of punishment for disobedience to the law, culture's inert nature in the process of cultural change made the introduction of the soviet culture a complex and long-term process. In the short term, soviet authorities could not have hoped for a fast change in the human thinking, values and worldview by introducing several decisions in the field of culture alone. Naturally, the society's cultural change took longer than changes in the public and economic relations. Soviet Lithuania had officially declared that the introduction of the soviet economic system was completed in the early 1950s and that at the end of the decade, '...all the major objectives of the socialist revolution in the field of culture and ideology had been achieved'²¹, i.e. that the sovietisation of the culture had been completed. In the process of Lithuania's sovietisation, this circumstance had been regarded as one of the achievements to mark 'the completion of building socialism'. However, the introduction of socialist culture meant the sovietisation of the society's cultural life foundations, i.e. reshaping the society's cultural life on the soviet basis, rather than the end of cultural change. This was an important achievement of the soviet authorities in aiming for the ultimate goal – to create a communist society.

Cultural reformation policy on soviet basis was referred to as the 'cultural revolution', declaring that its 'purpose is to create a socialist culture by assimilation and critical processing of the spiritual legacy of the past, defeating the reactionary exploiter ideology, past relics and superstitions, as well as introducing the ideas of scientific communism deep into the consciousness of the labour people, making culture, which used to be a privilege of certain members of the society, available for

²¹ ŠADŽIUS, Henrikas. Lietuvos istorijos tarybinio laikotarpio periodizacijos klausimu. *Komunistas*, No 6 (504), June, 1966, p. 44–45.

the good of the entire socialist society'²². Therefore, soviet cultural policy aimed at radical cultural changes. Klaipėda region had undergone not only the introduction of new values, beliefs and traditions that were common to the entire soviet Lithuanian society, but also the change of the structure of the residents from national, cultural and ethnic perspectives. Considering the above, this dissertation keeps to the opinion that the sociocultural processes in Klaipėda region were determined by the arrival (displacement) of the new residents and soviet cultural policy. Therefore, it is necessary to draw attention to the sociocultural processes that took place in Klaipėda region and have fundamentally changed the historical identity of Klaipėda region – the migration of the residents and indoctrination of the communist ideology.

Novelty and relevance of the research

The dissertation's scientific novelty is based on the study of the preconditions of Klaipėda region becoming a part of the Soviet Lithuania and the interdisciplinary approach to the sovietisation processes in Klaipėda region in 1945-1960. According to the author, the study of the change of ownership in Klaipėda region could hold applicable value since the empirical data, collected during the study, could be used in solving the issues, related to the land ownership changes in the past and the current property restitution, while the analysis of the sociocultural situation in this region will not only supplement the data of the previous studies, but could also be used for social and cultural programmes and increasing their efficiency in the context of Lithuanian regional economic and social policies.

Seeking to for a deeper study of the sovietisation processes that took place in Klaipėda region and to reveal their outcome, it cannot be based on the paradigm of the soviet occupation, prescind on the legal aspect of the issue and be limited to a local study alone. On the other hand, sovietisation, as a process and catalyst or socioeconomic and sociocultural transformation, was a multifaceted phenomenon, including many

²² Kultūrinė revoliucija. From: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vol. 2. Vilnius, 1968, p. 244.

areas of the society's life. Keeping this in mind and considering the ideological attitudes of the Soviet Lithuanian authorities, this dissertation will focus only on the aspects of sovietisation in Klaipėda region that have radically changed the structure, social composition and fabric of the historically-shaped society of Klaipėda region.

It is important to note that the majority of the issues, related to sovietisation in Klaipėda region, have not been studied in a greater detail earlier or have not been studied at all. Therefore, highlighting the processes that took place in Klaipėda region in 1945-1960 and providing a lot of new factual material, increases the scope of this dissertation. Therefore, this dissertation is not only theoretical, but also includes the empirical aspect.

Research object

The object of this work is the socioeconomic and sociocultural processes that took place in Klaipėda region in 1945-1960.

Administrative-territorial scope of the research

In 1945-1960, the territorial boundaries and administrative-territorial division of Klaipėda region changed several times. With the aim to study the sovietisation of the historical territory of Klaipėda region, this research is focused only on the part of the Soviet Lithuanian territory, which constituted Klaipėda region from 1920 to 1939: Klaipėda, Pagėgiai and Šilutė counties (from 1950 to 1960 – parts of Klaipėda, Pagėgiai, Šilutė and Priekulė districts). Moreover, the in-depth study in this dissertation focuses only on the rural areas of Klaipėda region. The processes that took place in the cities will not be covered, because the abundance of sources and the specifics of urban life, the processes that took place in the cities could constitute a subject for a separate study.

Chronological scope of the research

The research period ranges from 1945 to 1960: from the inclusion of Klaipėda region into the Soviet Lithuania to the departure of the majority

of the local residents to the West and East Germany. The end of the chosen period also coincides with the beginning of the economic and educational reforms that took place in Soviet Lithuania and the reintroduction on the restrictions of the Church activities in 1958. The economic and educational reforms, widely using ideological templates, marked the transition of the Soviet Lithuania from the 'final stage of building socialism' into the 'period of building extended communism'²³. The restrictions of religious life and Church activities became a new and aggressive anti-religion campaign²⁴. In other words, the end of 1950s marked the completion of the centralisation of the soviet economy and culture, and the sovietisation of Lithuania, including Klaipėda region.

Research purpose

Research purpose is to analyse the archival data, historiography (scientific research), periodical press and memories for the purpose of studying the socioeconomic and sociocultural transformations that took place in Klaipėda region in 1945-1960, revealing their major characteristics and outcomes.

Research tasks

1. To reveal and study the legal aspects, related with the change of the political dependence of Klaipėda region and sovietisation processes in 1944-1948 and features of the Soviet administrative-territorial System in Klaipėda Region in 1945-1960.

2. To assess the processes of resident migration in Klaipėda region in 1945-1960.

3. To study the peculiarities of the personal property rights to real estate and their disposal in 1945-1960 by revealing the issue of property in Klaipėda region.

²³ ŠADŽIUS, Henrikas. Lietuvos istorijos tarybinio laikotarpio periodizacijos klausimu. *Komunistas*, No 6 (504), June, 1966, p. 45–46.

²⁴ STREIKUS, Arūnas. *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*. Vilnius, 2012, p. 184–186.

4. To analyse the processes that took place in the agriculture of Klaipėda region from 1945 to 1960.

5. To assess the characteristics of cultural and anti-religion policies of Soviet Lithuania in Klaipėda region in 1945-1960.

Research methods

This dissertation studies a rather wide scope of socioeconomic and sociocultural transformation processes, subject to various research methods.

In order to reveal and assess the problem questions and legal aspects, related with political dependency changes of Klaipėda region, the research features the methods of descriptive, content²⁵, discourse, semiotic, comparative and causal analysis. Administrative-territorial reorganisation was analysed using the comparative method and secondary statistical data analysis.

The migration processes that took place in Klaipėda region in 1945-1960 are studied using descriptive, content, discourse, comparative analysis methods and secondary statistical data analysis, which: a) defined the demographic situation in Klaipėda region in the late 1944 and early 1945, as well as its change in 1945-1960, b) revealed the policy, applied by the Soviet Lithuanian authorities regarding settlement and repatriation issues, and the nature of the settlement in the region.

Content and causal analysis was used to investigate the issue of property, remaining in Klaipėda region, revealing what, why and how influenced the authorities' decision to expropriate and redistribute the property, remaining in Klaipėda region according to soviet forms of the right of ownership. Moreover, these methods were used to study the peculiarities of the right of ownership of personal real property, which were also subject to comparative analysis and interview methods, as well as the secondary statistical data analysis.

Descriptive, content, discourse and comparative analysis, as well as the secondary statistical data analysis were used to reveal and examine

²⁵ Content analysis is used for document (legislation) research.

the course of the soviet agricultural system: when, how and what economic subjects were established in Klaipėda region, how they changed, also the characteristics of the Soviet Lithuanian cultural and anti-religion policies.

Structure. This dissertation consists of a preface, 5 chapters of content, divided into 21 subchapters, conclusions, the list of literature and sources, and appendices.

The first chapter of the dissertation reveals the problem issues, related to the inclusion of Klaipėda region into the territory of the Soviet Lithuania, and legal aspects that have both influenced the policies regarding the territorial structure of the Soviet Lithuania, applied by the Soviet Lithuanian authorities, and the situation in Klaipėda region during the first years after the war. This chapter also examines the administrative-territorial reorganisation that took place in Klaipėda region in 1945-1960. The second chapter of this dissertation studies the migration processes of Klaipėda region in 1945-1960, related both to domestic and external factors, their influence on the distribution of different ethnic and cultural groups of residents and the change in the composition of the population. The third chapter of this dissertation investigates questions, related to property, revealing the issue of the property, remaining in Klaipėda region, property-related authority processes and the peculiarities of acquiring and disposal of personal property. The fourth chapter analyses the development of soviet agricultural system in Klaipėda region: the course of the land reform and its results, organising, expanding and reorganising state and public agricultural subjects, and also how the introduction of the soviet agricultural system transformed the socio-economic and sociocultural identity of Klaipėda region. The last part of the dissertation reveals the characteristics of cultural and anti-religion policies, implemented in Klaipėda region by Soviet Lithuania in 1945-1960.

Sources

The selection of the information sources was determined by the empirical nature of the study. Many issues, related to Klaipėda region under sovietisation, have not been studied before, for example, the issue of the proper-

ty, remaining in Klaipėda region, the introduction of the soviet agricultural system and cultural policy. Therefore, the field of the information resources, used for this dissertation, is rather wide, including archival materials, various soviet and post-soviet information publications, soviet periodicals and memories of the residents. The choice of the particularly widely used archival data can be justified with the goal to reveal the socioeconomic and sociocultural processes that took place in the territory of Klaipėda region in 1945-1960 and their characteristics in as much detail as possible.

The majority of the sources consists of archival documents, stored in the archives of the Republic of Lithuania: at the Lithuanian Central State Archives (LCSA), the Lithuanian Special Archives (LSA), Klaipėda Regional State Archives (KRSA) and Tauragė Branch of Klaipėda Regional State Archives (TBKRSA).

Also, a large share of the resources consists of published information sources. These include the stenographs of the Supreme Council meetings of the USSR and Lithuanian SSR, which took place in 1945-1960, legislation, adopted by the highest governmental bodies of the USSR and the Lithuanian SSR from 1944 to 1960, periodicals, sets of legislations, encyclopaedias and statistical guides of the soviet and post-soviet period, as well as specialised (thematic) sets of documents that were previously unpublished. The choice of sources helps to create a better understanding of the policy, implemented in Klaipėda region by the Soviet Lithuanian authorities, reveal the causality of the socioeconomic and sociocultural processes that took place in the region, their characteristics and outcome.

The dissertation also used soviet periodicals. These include semi-official newspapers, published by the USSR and Soviet Lithuanian highest governmental bodies, such as *Pravda*, *Izvestia*, *Tiesa ir Tarybų Lietuva*, LCP(b) CC semi-official *Komunistas*, also publications of Klaipėda, Pagėgiai and Šilutė districts (until 1950 – counties) and Priekulė district (1950-1959) local authorities – *Raudonasis švyturys* (1945–1950), *Šilutės tiesa* (1946–1950), *Leninietis* (1950–1960), *Pagėgių balsas* (1948), *Raudonasis artojas* (1950–1960), *Lenino keliu* (1950–1960), etc. These publications, aside from soviet ideological clichés and dogmas, are rather detailed, versatile and informative, helping to gain a better understanding of the processes that took place in

Klaipėda region in 1945-1960, and the policies, introduced to various areas of economic and public life by the authorities.

The dissertation also used memories of the residents (7) that used to live in the territory of Klaipėda region in 1945-1960 or still live there, collected in 2002-2018 using the method of unstructured interview. The memories of the residents interviewed gave an insight into their personal experience in the post-war Klaipėda region. This knowledge is the connecting link between dry facts and the actual life. A particularly large amount of valuable knowledge was provided by S. Jankevičius (1909-2009), former Director of Kintai Dairy (1945-1946), teacher of Kintai seven-grade school (1946-1955) and head of the Education Department of Šilutė District (1952-1953). His memories enabled to create an illustrative reconstruction of the processes that took place in Kintai *volost*, Šilutė county (district) and the entire Klaipėda region in 1945-1955. The memories of A. G.-V., who lived in Pricmai village from 1945 to 1961, and V. D. (1932-2007), who lived in Užlekniai village from 1947 to 1953, Tatamiškiai village from 1953 to 1958 and Minija (Mingė) village from 1958 to 1970, are a valuable source of information on the relations between the new settlers and the local residents. Valuable information about life in post-war Klaipėda region was also provided by the local resident H. G. (1927-2014), who lived in Klaipėda since her birth until evacuation in October 1944 and settled in Ventė village after the war. Her memories gave insights on the evacuation, repatriation and living in a new environment.

Objectives:

1. The transformation of Klaipėda region into a part of the Soviet Lithuania was not a natural phenomenon or restoration of historical truth, but rather a result of the Lithuanian irredentism policy, implemented during World War II by Soviet Lithuanian authorities, geopolitical goals of the Soviet Union authorities in the West, the victory of the USSR against the Nazi Germany, as well as the post-war sovietisation policies, applied in Lithuania, the goal of which was to obliterate the socioeconomic, sociocultural and even

geographic characteristics that make Klaipėda region unique in the context of the remaining territory of Soviet Lithuania.

2. All migration processes that took place in rural areas of Klaipėda region in 1945-1960, were initiated by political decisions of the Soviet Union and Soviet Lithuanian authorities, the purpose of which was not only to change the composition of the population in the region, but also to ensure that the majority of the new residents of the region support the soviet regime. Soviet Lithuanian authorities introduced these policies, relying on the largest share of the Lithuanian society both from social and cultural perspectives – poor rural residents, who came (or were relocated) to Klaipėda region from other places of Soviet Lithuania.

3. The remaining movable and immovable property, which was left in Klaipėda region and now belonged to the state, made sovietisation as an introduction of a soviet agricultural system easier. Planned distribution of the property among agricultural subjects (residents, enterprises, organisations, etc.), reducing the public agricultural sector and expanding the state agricultural sector in Klaipėda region enabled the Soviet Lithuanian authorities to integrate the region into the Soviet Lithuania both on socioeconomic and sociocultural levels.

4. The content and type of the Soviet cultural and anti-religion policy, applied in Klaipėda region, functioned as a measure of support for the majority of the residents that came (or were relocated) from other parts of the Soviet Lithuania. The myth of ‘liberating Soviet Lithuania’ and its constituent element of ‘liberation’ of Klaipėda were supposed to create the sense of security for the new majority of the residents in Klaipėda region, strengthening its loyalty to the soviet regime. The cultural and anti-religion policy, implemented in Klaipėda region in 1945-1960, enabled the Soviet Lithuanian authorities to change the sociocultural identity of Klaipėda region.

Conclusions

1. From the emergence of the Lithuanian irredentism in the late 19th c. until the beginning of the war between Germany and the Soviet Union in 1941, Lithuanian irredentism was influenced by the geopolitical policies

of the big neighbours. During the war between Germany and the USSR, the Lithuanian irredentism manifested as an element of soviet policy, which was supposed to consolidate Lithuanians against Germans in the war between USSR and Germany. In the early 1944, the Soviet Union authorities granted the Soviet Lithuania more 'sovereignty'. Thus the Soviet authorities not only actualised Soviet Lithuania's territorial claim in the West, but also established a new legal premise for the USSR to acquire these territories. In the late 1944, upon the establishment of the final territorial composition of the Soviet Lithuania, Soviet Lithuanian authorities replaced the irredentism policy with the ideological claim over Klaipėda region as 'uniting the Lithuanian lands' and mythologisation of Vilnius, Kaunas and Klaipėda as part of the Soviet Lithuania.

The process of Klaipėda region becoming a part of the Soviet Lithuania is related both to the legitimisation of the USSR and Soviet Lithuanian highest authorities, and the amendments and supplementations to the Constitutions of the USSR and Soviet Lithuania, which legitimised the territorial military conquests, implemented by the USSR, made in 1941-1947. Klaipėda region was included into the territory of the Soviet Lithuania on the basis of legitimate conquest, because, as the allies failed the negotiations on the conclusion of a peace agreement with Germany in the late 1947, there were no other legal grounds to include Klaipėda region into the Soviet Lithuania. Therefore, Klaipėda region was included into the Soviet Lithuania as a part of the East Prussian territory, transferred to the USSR.

Introduction of the Soviet Lithuanian administrative-territorial system in Klaipėda region was one of the major conditions for its sovietisation and it was delayed due to the prolonged population of the region. Administrative-territorial reorganisation in Klaipėda region, just like in the entire Soviet Lithuania, continued until 1960. This was determined by the general process of sovietisation as centralisation of the administrative and economic management in the entire Lithuania, catalysed, in most part, by the socioeconomic factor. The purpose for transforming the administrative-territorial division of Klaipėda region according to the soviet model of administrative-territorial division was not only to eliminate the historical administrative-territorial border between Klai-

pėda region and the rest of the Soviet Lithuania, but also its geographic indication. Thus the new territorial identity of Soviet Lithuania with Vilnius, Kaunas and Klaipėda was formed in the late 1950s.

2. As Klaipėda region was included into the Soviet Lithuania, Soviet Lithuanian authorities began solving the issue of its population, based on the Lithuanian pre-war national and political stereotypes with regards to the residents of Klaipėda region, according to which the local residents were perceived as Germans. The end of World War II and the resulting change in political dependency of Klaipėda region made it easier for the Soviet Lithuanian authorities to solve the issue of populating Klaipėda region with newcomers, mostly coming (relocated) from other places in Soviet Lithuania. Populating Klaipėda region with newcomers and relocated residents or repatriates was not chaotic, but rather implemented according to political, economic and cultural selection criteria. Thus, in 1945-1948, the social and cultural composition of rural population in Klaipėda region was completely changed: the majority of the locals were replaced with residents, coming from other places of Soviet Lithuania, mostly peasants that previously had very little land or no land at all. The population plans for the rural areas of Klaipėda region that took place in 1945-1948 were not fully implemented. The newcomers, particularly relocated new residents, were reluctant to move to Klaipėda region due to insufficient material advantage and sociocultural discomfort in the new place. In the early 1948, newcomers and relocated settlers constituted about 88 per cent of the rural population in Klaipėda region. A new relocation campaign that was supposed to solve the issue of lack of labour force in rural areas of Klaipėda region was launched in 1951-1956: it mostly involved residents from East and South-east Lithuania, but was not fully completed due to insufficient economic incentives, poor domestic conditions and the death of Stalin, which changed the political climate in the entire Lithuania. The residents that moved to rural areas of Klaipėda region in 1951-1956 constituted about 800 families, that is, about 3200 people.

In 1945-1951, Soviet Lithuanian authorities sought to return the Lithuanian-only local residents from the territories, occupied by Germany, to Klaipėda region, hoping for 27000 repatriates. Local repatriates were regarded as labour force. Soviet authorities regarded the repatriation of the locals

to Klaipėda region from western German-occupied territories as an economic and political issue, since leaving them where they were meant strengthening the economic and political potential of the Western allies. Seeking to reclaim as many locals from the western German-occupied territories as possible and to solve the issue of citizenship of the remaining locals in the Klaipėda region, in the late 1947, Soviet Union authorities granted the Lithuanian residents of Klaipėda region the citizenship of the USSR. In 1945-1947, because of their undefined national affinity and the authorities' negative attitudes, local repatriates did not receive any support or care. Although acquiring the citizenship of the USSR in 1948 improved many of the local repatriates' economic situation, the negative attitudes of the newcomers and relocated settlers, as well as the local authorities, did not change. The number of locals, repatriated to Klaipėda region in 1945-1951 was about 6600. The total number of locals in Klaipėda region at the end of the repatriation in 1951 was about 11000.

The majority of the socioeconomic repressions and mass deportation in Klaipėda region in 1945-1952 took place in rural areas. Thus Soviet Lithuanian authorities attempted to establish and maintain social equality among members of the society and prevent sociocultural conflicts. Although repressions and deportations were firstly aimed at residents that were inconvenient to the soviet regime from political and social perspectives – anti-soviet resistance members and the 'kulaks', in Klaipėda region these measures were mostly applicable to local residents. This was determined both by their social origin and past, as well as the negative attitudes from the new settlers and local authorities. The socioeconomic repressions, implemented against the locals in 1945-1947, manifested as confiscation of their entire property or its part. The socioeconomic repressions, implemented against new settlers, mostly manifested in taking their farms away. In 1948, deportations in Klaipėda region were directed against the locals and residents, related to the armed resistance movement. In 1949, the majority of people, deported from Klaipėda region were mostly inconvenient to the soviet regime from social perspective – the 'kulak' new settlers. The number of people, exiled from Klaipėda region during the mass deportations in 1948-1952 was about 1500, about 61 per cent of whom were local residents.

The repatriation of the locals from Klaipėda region to FRG and DRG in 1958-1960 was determined by an agreement between the USSR and the FRG, influenced by a difficult socioeconomic situation in the USSR. Due to bureaucratic procedures and local authorities abusing their power, as well as the liquidation of the real estate, which belonged to the local residents, the repatriation process continued until the mid-1960. During the repatriation, local press engaged in active propaganda, aiming to reduce the scale of repatriation or even disrupt it. However, it did not do much. The number of locals, repatriated to FRG and DRG in 1958-1960, was about 8000 with about 64 per cent of the local residents. The repatriation of the locals resulted in decreasing labour force, encouraging Soviet Lithuanian authorities to make haste to reorganise the public agricultural subjects (collective farms) into state (soviet) farms and improving the living and working conditions of the residents. There were three measures that were the most effective in solving the issue of lack of labour force in Klaipėda region: 1) residents were granted the right to sell and buy real estate, 2) public agricultural subjects were granted the right to sell real estate to residents, 3) residents were granted the right of ownership to the real estate they managed. These measures encouraged local migration processes and the number of newcomers, who came to Klaipėda region from other parts of the Soviet Lithuania until the early 1960s, was nearly the same as the number of the locals, repatriated to FRG and DRG. From sociocultural perspective, due to the repatriation, in the early 1960s Klaipėda region became a part of the Soviet Lithuania not much different from others.

3. Sovietisation as an introduction of the soviet regime in Klaipėda region was completed in 1951. What took place until the late 1950s was strengthening the regime, manifesting in centralisation of the administrative and economic management. In rural areas of Klaipėda region this process was characterised by consolidating public and state agricultural subjects or focusing the property (resources) in the state agricultural sector.

Because the political dependency of Klaipėda region changed after World War II and because a large share of the residents moved into the depths of Germany, the movable and immovable property, left in Klaipėda region, was regarded as trophies, i.e. spoils of war. Seeking to facilitate the region's population with new residents, who came (moved) from other places in Soviet

Lithuania, and its integration into the Soviet Lithuania, the USSR transferred the real estate, left in Klaipėda region, to Soviet Lithuania free of charge. A large share of the movable property, left in Klaipėda region, was plundered and what remained – sold to state economic subjects or residents. The property, remaining in Klaipėda region, became a source of easy profit and was used by the central and local authorities for strengthening informal connections. No property was returned to local repatriates in rural areas. The realisation of the trophy assets, remaining in Klaipėda region, was completed in 1953. Giving the real estate (farms) in rural areas for the new settlers was politically, economically and culturally motivated, aiming to change the ethnocultural and social composition of the population in the region. In the middle of 1948, transferring real estate to residents under the right of personal ownership made no sense and became impossible, because, since the establishment of collective farms, the empty farms in their territory became collective, i.e. public property.

Until the late 1950s, a large share of the newcomers and locals had lost their farms due to socioeconomic repressions, progressive state service and tax policies, exile, consolidation of public and state agricultural subjects, as well as the absence of a legal base and court precedent for the recognition of property rights. Until 1958, the newcomers to Klaipėda region had lost about 50 per cent of their farms, received in 1945-1947. In the mid-1950s, Soviet Lithuanian authorities began solving the issue of acknowledging the newcomer rights to the real estate, but the confrontations between the local authorities, public and state economy, as well as the beginning of the repatriation of the locals, the actual solving of this problem began only at the end of the decade. Local residents' right of ownership to real estate was acknowledged only for those residents, who had not left Klaipėda region and only those, who could prove their right of ownership at court.

4. The law on the Land Reform became a legal tool, enabling the Soviet Lithuanian authorities to change the ethnocultural and social composition of the population in Klaipėda region. The land reform in Klaipėda region lasted until 1949 due to the following reasons: 1) extended population process in the region, 2) distribution of the property, remaining in the region, 3) land surveying works, and 4) reorganisation of management of the Soviet Lithuanian agriculture.

There were also several favourable conditions for the introduction of the soviet agricultural system in Klaipėda: 1) the entire property, left in the region, belonged to the state, 2) the region had a developed compact and integrated economic infrastructure, 3) the majority of the new settlers were loyal to the soviet authorities, 4) the majority of them did not have much farming experience and the sense of ownership, 5) the majority of the new settlers and local residents did not have enough labour force and material resources for successful farming on their own. The introduction of the soviet agricultural system, as a transition from private agricultural relations to public, was smoother and faster in Klaipėda region than in other parts of the Soviet Lithuania. This was notable both in organising various cooperative societies and organising the collectivisation. New settlers actively joined various cooperative societies not because of the need to join the public work, but for the opportunities of fast personal material benefits. Because of unprofitable activities, the Crediting and Agricultural cooperative societies were liquidated in the early 1950. State service and land taxes, mass deportations and establishment of collective farms by the local authorities became the major means of implementing collectivisation in Klaipėda region. The first collective farms were mostly organised by the local residents themselves, forced to gather together because of a difficult socioeconomic situation. New settlers were reluctant to join into collective farms with the locals because of their unequal economic situation – the majority of the locals had little or no assets to contribute to the collective farm. In the early 1950, the share of farms, collectivised in Klaipėda region was about 85 per cent, which was about 25 per cent more than in other parts of Soviet Lithuania. The emergence of collective farms evened the socioeconomic situation of the new settlers and local residents.

Collective farms in Klaipėda region were weak due to lack of labour force and low productivity of the workers. The consolidation of collective farms in Klaipėda region also was smoother and faster than in other parts of Soviet Lithuania. However, the consolidation, which took place in 1950-1951, did not solve the issue of their cost-effectiveness. That is why collective farms were reorganised into state farms or consolidated into soviet farms, which, being state enterprises, had an access to greater resources for developing agricultural products.

The process of consolidating collective farms and reorganising them into soviet farms was paralleled by consolidation of the districts. Districts were formed as centres for collective settlements and soviet farms. In 1954, 30 counties were formed in Klaipėda, Pagėgiai, Priekulė and Šilutė districts, which were included into Klaipėda region. In the early 1960, these counties had 29 collective farms and 21 soviet farm. The process of picking county centre locations was quite long due to the continuous consolidation of the collective farms, their reorganisation or consolidation into soviet farms. The majority of the county centres were established in the historically-established socioeconomic and sociocultural centres of Klaipėda region. New counties and their centres were socioeconomically and socioculturally reoriented from the former East Prussian territory on the other side of Nemunas river to the remaining part of the Soviet Lithuania. This has resulted in a village decay in Klaipėda region, particularly in its southern and south-western part. The integration of Klaipėda region into the general economy of the Soviet Lithuania was completed at the end of the 1950s, manifesting in a radical transformation of the socioeconomic and sociocultural identity of the region.

Since the beginning of the sovietisation in Klaipėda region, the local agricultural sector was predominated by soviet farms. There are two reasons, why soviet farms were operating at a loss: 1) constantly increasing area of the agricultural land; 2) lack of labour force. The socioeconomic situation of the soviet farms began to improve in 1951-1955, when the Soviet Union's authorities increased not only state investments into the state agriculture, but also focused more of the state's attention on this field overall. In Klaipėda region this manifested as increasing the land of the soviet farms and decreasing the sector of public farms. At the beginning of the 1960s, soviet farms in Klaipėda region managed about 58 per cent of the entire agricultural land, while the same index in Soviet Lithuania overall was only 12.9 per cent. The agricultural policies, applied in Klaipėda region by the Soviet Lithuanian authorities complies with the 'virgin land policy', implemented by the USSR in the early 1950s, which revolved around developing the state agricultural sector in low population and economically underdeveloped regions. This policy enabled the Soviet Lithuanian authorities to hasten the sovietisation process

in Klaipėda region. During the first years after the war, the issue of lack of labour force in soviet farms in Klaipėda region was solved by forced labour of the local residents or German prisoners of war. In 1947-1948, labourers for the soviet farms in Klaipėda region were recruited from other soviet republics, mostly Belarus, RSFSR and Ukraine. From 1949 to 1960, the main source of labour for the soviet farms consisted of residents, released of land or who did not want to join collective farms, also members of collective farms that were consolidated with soviet farms. The issue of particularly bad living conditions of the workers of soviet farms in Klaipėda region was not solved until the end of 1950s.

5. The myth of the 'liberation of the Soviet Lithuania', with the element of the 'liberation' of Klaipėda being presented as one of the major achievements of the soviet regime in Lithuania, was the basis of the post-war Soviet Lithuanian ideological indoctrination as cultural policy. The purpose of this ideological indoctrination in Klaipėda region was, first of all, to create a sense of security for the residents, who came (moved) there from other parts of Soviet Lithuania. Doubts about their long-term life in the region were reinforced by the tense international situation of 1945-1960 and local residents, considered disloyal to the soviet regime. The cult of Stalin was especially strong in Klaipėda region as a guarantee of life in this part of the Soviet Lithuania for the new settlers. This was one of the reasons why the cult of Stalin had not been officially condemned in Soviet Lithuania. Until the end of 1950s, the sociocultural difference between Klaipėda region and other parts of the Soviet Lithuania was marked by signs of German administrative identity, remaining in various public spaces.

In 1945-1957, soviet propaganda, agitation and culture was spread from reading rooms-clubs in rural Klaipėda region, which became the source of promoting Soviet Lithuanian cultural policy. Soviet Lithuanian authorities aimed to turn them into rural and, as of 1951, collective culture centres. Because of excessive ideological content, the reading rooms-clubs did not receive many visitors or engage in many activities. Following the CPSU CC plenary meetings, which took place in February and June 1957, the process of centralising Soviet Lithuanian administrative and economic management became faster. In terms of culture, this policy manifested as optimisation

of cultural institutions in rural areas, strengthening communist ideological indoctrination and anti-religion propaganda, as well as focusing more attention on fostering the Lithuanian ethnic culture. In practice, this policy manifested as reducing the number of the reading rooms-clubs in rural areas and expanding their activities in county centres, also legalising and secularisation of the traditional Lithuanian celebrations. In 1957-1960, John's Day celebration on Rambynas hill became the major event in Klaipėda region with the aim to create an image of cultural and territorial consistency with the rest of the Soviet Lithuania. Moreover, the end of 1950s marked the beginning of developing a new historical memory in Klaipėda region.

To this day, Lithuanian historiography has not come to an agreement regarding the anti-religion policy, implemented by the Soviet Lithuanian authorities in 1945-1960: was it directed against the Evangelical Lutheran denomination or Germans? Moreover, Lithuanian historiography is predominated by a Lithuanian ethnocentric assessment of the Soviet anti-religion policy.

The policy regarding churches, operating in Soviet Lithuania, in 1945-1947 was moderate. The population of Klaipėda region with mostly Lithuania-speaking Catholics, who arrived (moved) from other places in Soviet Lithuania, complied with the interests of both the Catholic Church and the Soviet Lithuanian authorities. As of 1948, church activities were subject to a stricter control and anti-religion and atheist propaganda all over Soviet Lithuania. This change in policy was determined by the increasing Cold War tension and the end of the legitimization of the soviet regime. By implementing the anti-church policy, Soviet Lithuanian authorities kept to a strict position of keeping the state and the Church separate. Soviet Lithuanian authorities regarded the Lithuanian Evangelical Lutheran church as small, divided and thus not posing a lot of threat to the soviet regime. Moreover, the Evangelical Lutheran community in Klaipėda region was small and weak in socioeconomic terms, many of the churches were destroyed and there was a lack of priests too.

Although in the early 1950s the anti-religion and atheist propaganda in Klaipėda region was softened, the scale of political propaganda increased, because, on one hand, local residents were regarded as politically disloyal to the soviet regime, and on the other, the residents that came (moved) from other parts of the Soviet Lithuania were not very

religious. The new wave of anti-religion and atheist propaganda on the second half of the 20th c. was influenced by the Soviet Union's further plans to continue the decentralisation of the administrative and economic management, as well as the centralisation of the administrative and economic management in individual soviet republics. The revived Church activities in the background was regarded as a serious obstacle for sociocultural unification of the Soviet Lithuanian territory. Negative Soviet Lithuanian attitudes to the Evangelical Lutherans of Klaipėda region were based on the silent resistance of the locals, protecting their ethnocultural identity. This resistance was expressed by Evangelical Lutheran parishes of Klaipėda region separating from other Evangelical Lutheran parishes in Soviet Lithuania, supporting the region's cultural traditions, low-scale assimilation of the residents and the repatriation of the majority of the priests to the FRG. Due to the negative attitudes of the central and local authorities and the new residents of the region, who perceived the Evangelical Lutherans as Germans, cemetery became the major place of maintaining the local sociocultural identity. In the late 20th c., as the authorities took over the control of the cemeteries, the main place and practice of maintaining the local identity was lost.

Background information on doctoral candidate

Graduated from Klaipėda City 10th High School (Currently Sendvario Middle School) in 1984. Worked as a manager and project manager in the fields of music (1992-1999) and construction (1999-2014). Completed the History study programme at Vilnius University and graduated with a qualification degree of Bachelor in History in 2010. Bachelor's thesis topic – *Development Characteristics of Kintai Volost in Šilutė County in 1945-1960*. Completed the History of the Baltic States study programme at Klaipėda University and graduated with a qualification degree of Master in European History in 2012. Master's thesis topic – *Development and Sovietisation of Šilutė County in 1945-1950*. Studied a joint doctoral study programme of History and Archaeology (H 005) at Klaipėda and Vytautas Magnus Universities in 2016-2020. Dissertation thesis – *Klai-*

pėda Region under Sovietisation: Sociocultural and Socioeconomic Transformations in 1945-1960. Participated at scientific conferences and internships in Lithuania and Poland. Works as a senior teacher at Kintai Division of Šilutė 1st Gymnasium as of 1 September 2014.

Research interests

Issues of integrating East Prussian territories into Poland and Soviet Union; history of Klaipėda region after 1945; socioeconomic and sociocultural changes in Klaipėda region on the second half of the 20th c.

Research articles

1. BUKAVICKAS, R. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941-1945 metais.: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*. 2017, t. 107, Nr. 3, p. 60–92.
2. BUKAVICKAS, R. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945-1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*. 2018, t. 110, Nr. 2, p. 19–54.

List of important scietific presentations reports

1. 2012 m. kovo 22–23 d. dalyvavo Šiaurės Lietuvos tyrimo centro surengtoje tarptautinėje tarpdisciplininėje mokslinėje konferencijoje *Regionas: laikas, erdvė, žmonės* ir skaitė pranešimą tema „Šilutės apskrities administracinis teritorinis suskirstymas 1945-1950 m.: sudarymų problematika“.
2. 2016 m. balandžio 22 d. VII respublikiniame Istorijos krypties diktantų seminare Klaipėdoje skaitytas pranešimas „Klaipėdos krašte likusio turto nuosavybės ir disponavimo problematika 1945-1960 m.“
3. 2017 m. kovo 30–31 d. dalyvavo šeštoje tarptautinėje tarpdisciplininėje mokslinėje konferencijoje *Regionas: istorija, kultūra, kalba*, kurią rengė Humanitarinių tyrimų centras, ir skaitė pranešimą tema „Klaipėdos kraštas Lietuvos TSR administracinėje-teritorinėje sudėtyje 1944–1950 m.: probleminiai klausimai“.

4. 2017 m. balandžio 20 d. VIII respublikiniame Istorijos krypties doktorantų moksliniame seminare Klaipėdoje skaitytas pranešimas „Klaipėdos kraštas Lietuvos TSR administracinėje-teritorinėje sudėtyje 1944-1950 m.: probleminiai klausimai“.
5. 2019 m. birželio 24–28 d. dalyvavo tarptautinėje mokslinėje konferencijoje *13th Conference on Baltic Studies in Europe 2019: Baltic Solidarity*, vykusioje Gdanske, Lenkijoje.

Research publications in cultural periodicals

1. BUKAVICKAS, R. Kintų bažnyčia pokario metais. Šilainės istorijos. Sudarytojas Saulius Sodonis. Klaipėda, 2009, p. 171–174.
2. BUKAVICKAS, R. Kintų mokykla. Pokario metai. Šilainės istorijos. Sudarytojas Saulius Sodonis. Klaipėda, 2009, p. 175–178.
3. BUKAVICKAS, R. Rozos Liuksemburg žvejų artelės steigimas pokariniam Kintų valsčiuje arba kolektyvizacijos pradžia pamaryje. Šilainės istorijos. Sudarytojas Saulius Sodonis. Klaipėda, 2009, p. 179–181.
4. BUKAVICKAS, R. Kintų valsčius 1945-1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. III d. Tarybinis viešumas – ideologinio poveikio priemonė. Šilainės sodas. Sudarytojas ir redaktorius. Saulius Sodonis. 2010, p. 48-49.
5. BUKAVICKAS, R. Senosios Suvernų kaimo kapinės ir jų likimas. Šilainės sodas. Sudarytojas ir redaktorius. Saulius Sodonis. 2010, p. 50–51.
6. BUKAVICKAS, R. Kintų valsčius 1945–1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. IV d. Demografiniai pasikeitimai. Šilainės sodas. Sudarytojas ir redaktorius. Saulius Sodonis. 2010, p. 52–54.
7. BUKAVICKAS, R. Tėviškės ir tėvynės sąvokos tema, kalbant apie buvusio Klaipėdos krašto gyventojų išvykimą į Vokietiją 1958-1960 m. Sudarytojas Šilainės sodas. Sudarytojas ir redaktorius. Saulius Sodonis. 2010, p. 65–67.

Ivadas

Pokarinės Lietuvos sovietizacija paprastai yra suprantama kaip sovietinės santvarkos įtvirtinimo procesas, kurio metu vyko kompleksas politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių transformacijų, radikaliai pakeitusių Lietuvos visuomenės gyvenimo sanklodą, socialinę struktūrą ir sudėtį. Išskirtinis pokarinės sovietizacijos bruožas buvo tas, kad ji apėmė didesnę Lietuvos teritorijos, nei ji buvo 1940–1941 m., t. y. pirmosios sovietizacijos metu, dalį.

Pokarinės Lietuvos sovietizacija buvo Sovietų Sąjungos 1940 m. pradėtos vykdyti ir dėl karo su Vokietija 1941–1944 m. nutrūkusios sovietizacijos tęsinys. Tačiau procesus Klaipėdos krašte lėmė pasikeitusi politinė krašto priklausomybė, kai Antrojo pasaulinio karo metu į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo įtraukta Vokietijai priklausiusios teritorijos dalis – Klaipėdos kraštas, kurio Lietuva neteko 1939 m. kovo mėnesį¹. Šios teritorijos sovietizacija vykdyta pagal 1940 m. Lietuvos SSR Konstituciją bei vėlesnius jos pataisymus ir pasireiškė kaip visai sovietinės Lietuvos teritorijai vienoda socialinė, ekonominė ir kultūrinė politika. Praktikoje sovietizacija reiškė Klaipėdos krašto istorinių, politinių ir kultūrinių ženklų išskirtinumo (tapatybės) panaikinimą, sovietinės ūkio sistemos, paremtos socialistine nuosavybe ir visuomeniniu darbu, įvedimą bei komunistinę ideologinę indoktrinaciją tarp gyventojų. Be to, Klaipėdos krašto sovietizacijos procesą lydėjo ženklūs demografiniai pokyčiai, kurie buvo būdingi visam Rytų Prūsijos regionui, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Klaipėdos kraštą įtraukus į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo organizuotas naujų gyventojų, atvykstančių iš kitų Lietuvos regionų ir Sovietų Sąjungos respublikų, perkėlimas į 1944 m. pabaigoje ištuštėjusią Klaipėdos krašto teritoriją bei daugumos krašte likusių ir iš evakuacijos Vakaruose į kraštą sugrįžusių vietinių gyventojų išvykimas į Vokietijos Federacinę ir Demokratinę Respublikas². Šių demografinių pro-

¹ Disertacijoje laikomasi nuostatos, kad konstitucinės santvarkos požiūriu Lietuvos Respublika ir Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika nebuvo tapачios. Atsižvelgiant į tai, jos yra išskiriamos į prieškario ir sovietinę Lietuvą.

² Vokietijos skirstymas į dvi – Vakarų ir Rytų – dalis buvo nulemtas Vokietijos valstybingumo problemos, kilusios 1945 m. sąjungininkams panaikinus jos

cesų rezultatas – iš esmės pakitusi Klaipėdos krašto gyventojų sudėtis: vietinių gyventojų daugumą pakeitė naujieji atvykėliai, kurie iš esmės skyrėsi nuo vietinių tautybe, kultūra, religija ir gyvenimo būdu. Tad galima konstatuoti, kad XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos krašte susiformavo visiškai nauja sociokultūrinė aplinka, kurioje vietinių gyventojų bendruomenė tapo marginaline³ grupe.

Sovietizacija Klaipėdos krašte, kaip ir Lenkijai bei Rusijos SFSR⁴ atitekusių Rytų Prūsijos teritorijų integracija į jų sudėtis, turėjo tiek panašumų, tiek skirtumų. Disertacijos autoriaus nuomone, galima išskirti kelis svarbiausius tokios integracijos bruožus. Visose teritorijose 1) vyko naujų gyventojų atsikėlimo (perkėlimo), t. y. demografinės kaitos, procesai, 2) valstybinės⁵ institucijos nusavino turtą ir kaimiškose vietovėse jį išdalijo naujiems gyventojams be atlygio, 3) vykdyta ideologizuota mentalinio užimtų teritorijų pasisavinimo politika. Skirtinga buvo tai, kad 1) Lenkijai ir sovietinei Lietuvai atitekusiose teritorijose buvo palikta dalis vietinių gyventojų, o RSFSR atitekusioje teritorijoje dauguma vietinių gyventojų buvo iškelti, 2) Lenkijai ir sovietinei Lietuvai atitekusiose teritorijose žemė buvo išdalyta gyventojams ūkininkauti, o RSFSR visa žemė perduota kolūkiams ir tarybiniais ūkiams, paliekant gyventojams iki 0,5 ha dydžio sklypus, 3) Lenkijai atitekusių teritorijų polonizacija buvo vykdoma pagal Lenkijos Respublikos įstatymus, o sovietinei Lietuvai ir RSFSR atitekusių teritorijų sovietizacija – pagal RSFSR įstatymus⁶.

valstybingumą, ir ilgą laiką buvusios neapibrėžtos Vokietijos Federacinės ir Demokratinės Respublikų padėties tarptautinėje arenoje.

³ Marginalizacija suprantama kaip vietinių Klaipėdos krašto gyventojų daugumos sumažėjimas jų istoriškai gyvenamoje teritorijoje. Vietiniai gyventojai, kaip bendrija, buvo išstumti iš visuomenės proceso, nes jų vertybinės normos ir elgesys nebuvo priimtini naujos visuomenės, paremtos lietuviška kultūrine tradicija, daugumai.

⁴ Rusijos Sovietų (Tarybų) Federacinė Socialistinė Respublika.

⁵ Sovietinė Lietuva yra suprantama kaip sąjunginės valstybės dalis, kurios „suverenitetą“ apribojo SSRS Konstitucija.

⁶ Sovietinėje Lietuvoje nuo 1940 m. veikė Rusijos SFSR teisė. Tad Lietuvos SSR Konstitucijos redakcijos kaip ir kitų teisės kodeksų straipsnių pakeitimai buvo atliekami pagal RSFSR atliktus pakeitimus, t. y. rėmėsi jų pa-

Bet kuriuo atveju, ar tai būtų buvę vienodi, ar skirtingi Rytų Prūsijos teritorijos dalių integracijos į Lenkijos, RSFSR ir sovietinės Lietuvos sudėtis bruožai, Rytų Prūsijos teritorijos dalių įsisavinimo tikslas buvo bendras – buvusios Rytų Prūsijos teritorijos integracija į Lenkijos, RSFSR ir sovietinės Lietuvos teritorijų sudėtis bei jų unifikacija, atsižvelgiant į kiekvienos specifiką socialinėje, ekonominėje ir kultūrinėje srityse.

1945 m. liepos 13 d., kalbėdama „Mažosios Lietuvos, Klaipėdos krašto inteligentijos“ vardu pirmajame Tarybų Lietuvos inteligentų suvažiavime, rašytoja Ieva Simonaitytė pažymėjo: „Mūsų uždavinys yra nedaryti tų klaidų, kurias darė Klaipėdos krašte buržuazinė Lietuva. Į Klaipėdos kraštą mes turime siųsti geriausias savo inteligentijos jėgas, kurios padėtų paversti šį kraštą žydinčia Tarybų Lietuvos sritimi. Klaipėdos krašte negali būti daugiau vietos nei vokiečiams, nei vokietininkams. Mažoji Lietuva ir Didžioji Lietuva dabar visiems amžiams sudarys vieną nesusardomą Didžiąją Tarybų Lietuvą.“⁷ I. Simonaitytė ne tik pasidžiaugė Klaipėdos krašto išvadavimu ir dėl to „abiem Lietuvoms“ atsiveriančiomis integracijos galimybėmis, bet kartu išreiškė susirūpinimą dėl dviejų kultūrų – Mažosios Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos – susidūrimo, kylančio dėl Klaipėdos krašto integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį⁸. Dabar galima tik spėlioti, kaip tuo metu rašytoja įsivaizdavo Klaipėdos krašto ateitį, tačiau ji vargu galėjo numatyti, kaip radikaliai jis transformuosis, o tiksliau sakant, kultūriniu požiūriu jis tiesiog išnyks.

Vykdamas Klaipėdos krašto sovietizaciją ir krašto apgyvendinimo politiką, nebuvo atsižvelgta į tai, kad Klaipėdos kraštas 1924–1939 m. turėjo politinę ir kultūrinę autonomiją, kurią jam garantavo Klaipėdos teritorijos konvencija“, kad kultūriniu ir konfesiniu požiūriais Klaipėdos krašto gyventojai skyrėsi nuo kitų Lietuvos gyventojų: krašte vyravo evangelikai liuteronai, o Lietuvoje – katalikai, kad krašte iki karo eg-

vyzdžiu, buvo subordinuoti. Dėl to daugelis sovietinėje Lietuvoje priimtų įstatymų, reguliuojančių ūkio organizavimą ir veiklą, visuomenės gyvenimą ir kt., buvo iš esmės tapatūs RSFSR įstatymams.

⁷ Pirmasis Tarybų Lietuvos inteligentų suvažiavimas. 4-oji diena. *Tiesa*, Nr. 163 (693), 1945, liepa 14, l. 2.

⁸ Ievos Simonaitytės kalba pirmajame Lietuvos SSR inteligentų suvažiavime. 1945 m. liepos 13 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 322, l. 155–156.

zistavo vokiečių ir lietuvių dvikalbystė. Klaipėdos krašto sovietizacijos ir krašto apgyvendinimo eiga iki šiol kelia politinio, teisinio, socialinio, ekonominio ir kultūrinio pobūdžio klausimų.

Klaipėdos krašto transformacijos, kaip jo tapimo sovietinės Lietuvos dalimi, problema, disertacijos autoriaus nuomone, yra susijusi su *kultūros kaitos* fenomenu. Antropologas George'as P. Murdockas pabrėžė, jog „fundamentali kultūros savybė yra ta, kad, nepaisant jos iš esmės konservatyvios prigimties, ji keičiasi laike ir erdvėje“, o kultūros kaitos procese vyksta ne tik nuoseklus žmonių prisitaikymas prie besikeičiančių egzistencijos sąlygų⁹, bet ir įvairių kultūrų susidūrimas, kylantis iš etnocentristiškos identiteto formavimo logikos¹⁰. Skirtingų kultūrų kova, pasak istoriko ir filosofo Jörno Rūseno, „<...> neišvengiamai kyla, kai kitoniškumas nuvertinamas, marginalizuojamas arba net visiškai neigiamas ir sunaikinamas“¹¹. Tai tampa rimta problema, kai etnocentriška kultūra įgauna politinę orientaciją, todėl invazinis kultūrinės naujovės pobūdis ir prievartinė kultūrinės naujovės sklaida ne tik praturtina vietines kultūras, bet kartu jas slopina ir naikina¹². Tad kultūros kaitos problema yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl iki šiol kultūros kaitos fenomenas yra aktualumo neprarandantis mokslinio susidomėjimo objektas.

Kultūros kaitos tyrimo tendencijos apėmė laikotarpį nuo evoliucinio metodo iki difuzinės prieigos, vėliau funkcionalizmo ir struktūralizmo. Sociokultūrinėje antropologijoje skiriamos dvi pagrindinės kultūros kaitos koncepcijos: istorinio proceso (evoliucijos)¹³ ir prisitaikymo (funk-

⁹ MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. Iš: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 213, 227.

¹⁰ RÜSEN, Jörn. *Istorika*. Vilnius, 2007, p. 264.

¹¹ Ten pat, p. 271.

¹² KUZMICKAS, Bronislovas. Tradicija ir novacija modernybės ir postmodernybės požiūriu. *LOGOS*, Nr. 67, 2011, balandis–birželis, p. 9.

¹³ Kultūros kaitos, kaip istorinio proceso, koncepcija yra siejama su XIX a. atsiradusia evoliucine žmonijos teorija, kuri rėmėsi idėja, kad žmogus gimsta su apriorine potencija ir polinkiu tobulėti, keistis pažangos kryptimi. Vyravo įsitikinimas, kad žmonija vystosi chronologine, etapais ir pakopomis vykstančia, seka. Šiai koncepcijai buvo būdinga linijinio laiko samprata ir pozityvizmo filosofija. Evoliucionizmo idėjos tiesiogiai paveikė antropo-

cinė arba difuzijos)¹⁴. G. P. Murdockas išskyrė keturis kultūros kaitą lemiančius procesus: „novacijas“, „socialinį pritarimą“, „selektyvią eliminaciją“ ir „integraciją“¹⁵. Kultūros kaitos procesus galima suvokti remiantis kultūros antropologo Johno P. Gillino teorinėmis įžvalgomis apie tai, kad kultūra kinta, kai: 1) turimi kultūriniai ištekliai nebepatenkina visuomenės poreikių, 2) kai priimami nauji sprendimai yra novatoriški ir užvaldantys, 3) kai randami reikalingi sprendimai, 4) kai nauji daiktai teikia daugiau pasitenkinimo nei seni¹⁶. Praktikoje kultūros kaitą lemia objektyvios priežastys: gyventojų skaičiaus mažėjimas ar didėjimas, geografinės aplinkos pakitimai, persikėlimas į naują aplinką, kontaktai su kitomis tautomis, gamtinės ir socialinės katastrofos, atsitiktiniai atradimai, stipraus politinio lyderio įsitvirtinimas arba jo mirtis¹⁷.

Teoriškai galimi du kultūros kaitos scenarijai. Pagal vieną scenarijų kultūra gali prisitaikyti prie naujų sąlygų ir tokiu būdu atsinaujinti. Pagal kitą scenarijų, kultūra negali prisitaikyti prie naujų sąlygų, ir dėl to įvyksta kultūros kaita. Šis fenomenas aiškinamas tuo, kad kultūra negali nuolat vystytis pagal bendrą, universalią schemą, nes kultūra yra kultūros ir sociumo sąveikos išraiška: ne tik visuomenė veikia kultūros vystymąsi, bet ir kultūra determinuoja jos vystymąsi. Kultūros kaitos procese ypatingas vaidmuo tenka visuomenės ekonominei veiklai, kuri neoevoliucionistinėje ir marksistinėje antropologijoje yra laikoma

logijos mokslą. Plačiau žr.: ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 21.

¹⁴ Kultūros kaitos, kaip prisitaikymo, koncepcija, arba difuzionistinė kryptis, pabrėžia kultūros kaitą kaip iš išorės ateinančių naujų specifinių kultūrinių bruožų (inovacijų) sklaidą. Šiai kryptčiai būdingas domėjimasis žmogiškųjų sociokultūrinių idėjų ir formų perdavimu-perėmimu, pamėgdžiojimu-įsivaiviniu, imitavimu, infiltracija bei akultūracija. Plačiau žr.: ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 34.

¹⁵ MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. Iš: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 216–228.

¹⁶ HULTKRANTZ, Ake. General Ethnological Concepts. In: *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*, Vol. 1. Copenhagen, 1960, p. 79.

¹⁷ MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. Iš: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 216.

kultūros pagrindu¹⁸. Tad kultūros kaita prasideda tuomet, kai kultūrinė paradigma negali adekvačiai atspindėti visuomenėje vykstančių socio-ekonominių pasikeitimų.

Plačiau nesigilinant į kultūros kaitos fenomeną, reikia pabrėžti, kad kultūros kaitą Klaipėdos krašte lėmė ne tiek nuoseklūs istoriniai procesai, kiek karinė Sovietų Sąjungos įvykdyta Klaipėdos krašto okupacija ir radikali jo integracija į sovietinės Lietuvos sudėtį. Kultūros kaita Klaipėdos krašte vyko ne natūraliai, kaip kultūrų sąveikos ir bendradarbiavimo rezultatas, o buvo veikiamą išorinės jėgos, kuriai, kaip naujos kultūros nešėjai ir skleidėjai, atstovavo oficialūs sovietinės valdžios atstovai bei naujieji gyventojai. Ši jėga įvedė naują santvarką ir primetė kitokį gyvenimo būdą bei sudarė sąlygas radikaliai politiniam ir kultūriniam virsmui Klaipėdos krašte.

Remiantis aukščiau išdėstytais įžvalgomis ir iškeltais problemineis klausimais, disertacijoje laikomasi nuostatos, kad Klaipėdos krašto sovietizacija buvo ne kultūros kaitos procesas, o didelio masto sociokultūrinė transformacija, turėjusi negrįžtamų pasekmių. Tad sociokultūrinė transformacija suprantama kaip tarpusavyje glaudžiai susijusių radikalių politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių pertvarkymų procesas. Šio proceso determinantai yra ekonominis ir kultūrinis veiksniai. Klaipėdos krašto sovietizacijos procesą lydėjusios represijos yra suprantamos kaip sovietinės valdžios taikytos priemonės ir būdai sovietizacijos procesams kontroliuoti, bet ne kaip sociokultūrinės transformacijos priežastis ar jos pasekmė. Toks Klaipėdos krašto sovietizacijos proceso supratimas ir konkrečių sociokultūrinės transformacijos veiksmų išskyrimas į du skirtingus procesus – socioekonominį ir sociokultūrinį – siejamas su sovietine politika, kurios tikslas buvo radikalus visuomenės ekonominio ir kultūrinio gyvenimo pertvarkymas sovietiniais pagrindais.

Sovietinės Lietuvos santvarkos pagrindas buvo „socialistinė ūkio sistema ir socialistinė gamybos priemonių nuosavybė“. Jis savo ruožtu rėmėsi marksistine istorinio materializmo teorija. Pagal šią teoriją, socioekonominiai santykiai išskiriami kaip „pagrindiniai, pirminiai, sudarantys realią bazę, ant kurios laikosi politinis antstatas ir kurią atitinka tam tikros visuomenės

¹⁸ ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 107–124.

sąmonės formos“. Marksizmo teoretikai teigė, kad „visuomenės gyvenimo materialinės sąlygos nulemia visuomenės idėjų ir pažiūrų, politinių ir teisinių įstaigų pobūdį“¹⁹. J. Stalinas išskyrė socioekonominį sovietinės santvarkos pagrindą kaip pirminį ir kultūrą formuojantį: „socializme gamybinės jėgos, kaip gamybos įrankių ir gamintojų visuma, žengia gamybinių santykių priešakyje“²⁰. Taigi pagal marksistinę-lenininę ideologiją sociokultūra buvo tik socioekonominių santykių atspindys. Tad, analizuojant Klaipėdos krašto sociokultūrinę transformaciją, reikia atskirti ekonominius sovietizacijos aspektus nuo kultūrinių sovietizacijos aspektų, pirmiausia atkreipiant dėmesį į socioekonominius procesus – į tai, kas labiausiai keitė istoriškai susiformavusią gyvenimo sanklodą: nuosavybės formas, žemės reformą, kolektyvizacijos procesą ir valstybinio ūkio organizavimą. Šiuo požiūriu Klaipėdos krašto sovietizacijos procese paraleliai vykusį gyventojų rezistencija nėra tokia svarbi šioje disertacijoje tiriamai temai suvokti.

Nagrinėjant kultūrinius Klaipėdos krašto sovietizacijos aspektus, reikia pabrėžti, kad sovietinėje Lietuvoje, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, kultūrai buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Panaikinus privatinę nuosavybę ir vietoj jos įvedus valstybinę bei visuomeninę nuosavybę ir organizavus visuomeniniu darbu bei planine ekonomika paremtą ūkį, reikėjo keisti ir visuomenės narių mąstyseną, sukurti naują sovietinį žmogaus tipą: „socialistinės Tėvynės patriotą, sąmoningą komunizmo statytoją“. Taip pat svarbu pabrėžti, kad visuomenės kultūros kaita, kaip ir visuomenės ekonominio pagrindo keitimas, buvo vykdomi prievarta, kurios naudojimas buvo motyvuojamas turint tikslą ateityje sukurti tokią visuomenę, kurioje bus laimingas kiekvienas naujos visuomenės narys. Tačiau skirtingai nuo socioekonominio pobūdžio reformų, kurių diegimo santykinai didelį greitį galima būtų paaiškinti gyventojų priklausomybe nuo ekonominių gyvenimo išteklių ir bausmės už nepaklusnumą įstatymams baime, sovietinės kultūros diegimas dėl inertiškos kultūros savybės kultūros kaitos procese buvo sudėtingesnis ir ilgalaikis procesas. Trumpalaikėje perspektyvoje vien tik sovietinės val-

¹⁹ Marksizmas-leninizmas. Iš: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. II tomas. Vilnius, 1968, p. 515.

²⁰ Stalinas, Josifas. Ekonominės socializmo TSR Sąjungoje problemos. *Komunistas*, Nr. 10 (430), 1952, spalio, p. 4.

džios priimtais sprendimais kultūros srityje nebuvo galima tikėtis greitai pakeisti žmonių mąstymą, vertybines nuostatas ir pasaulėžiūrą. Natūralu, kad visuomenės kultūros kaita užsitęsė ilgiau nei visuomeninių ir ekonominių santykių keitimas. Sovietinėje Lietuvoje oficialiai deklaruota, kad sovietinio ūkio sistemos įvedimas buvo baigtas XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje, o šiam dešimtmečiui baigiantis „<...> pagrindinai įgyvendinti visi esminiai socialistinės revoliucijos reikalavimai kultūros ir ideologijos srityje“²¹, t. y. buvo baigta kultūros sovietizacija. Lietuvos sovietizacijos procese ši aplinkybė buvo vertinama kaip vienas iš „socializmo statybos pabaigą“ ženklinančių pasiekimų. Tačiau socialistinės kultūros įvedimas reiškė ne kultūros kaitos pabaigą, o visuomenės kultūrinio gyvenimo pagrindų sovietizaciją, t. y. visuomenės kultūrinio gyvenimo pertvarkymą sovietiniais pagrindais. Tai buvo svarbus sovietinės valdžios laimėjimas, siekiant galutinio tikslo – sukurti komunistinę visuomenę.

Kultūros pertvarkymo politika sovietiniais pagrindais buvo vadinama „kultūrine revoliucija“, deklaruojant, kad jos „tikslas – sukurti socialistinę kultūrą, įsisavinant ir kritiškai perdirbant dvasinį praeities palikimą, įveikiant reakcinę išnaudotojų klasių ideologiją, praeities atgyvenas ir prietarus, giliai įdiegiant mokslinio komunizmo idėjas į darbo žmonių sąmonę, paverčiant kultūrą, iki tol buvusią tik kai kurių visuomenės narių privilegija, bendru visų socialistinės visuomenės narių labu“²². Tad sovietinės politikos kultūros srityje tikslas buvo radikali kultūros kaita. Klaipėdos krašto atveju vyko ne tik naujų ir visai sovietinės Lietuvos visuomenei įprastų vertybių, įsitikinimų ir tradicijų diegimas bei pasaulėžiūros primetimas, bet ir tautiniu, kultūriniu bei etniniu požiūriu skirtingų gyventojų sanklodos pasikeitimas. Atsižvelgiant į tai, disertacijoje laikomasi nuostatos, kad sociokultūrinių procesų Klaipėdos krašte determinantai yra naujų gyventojų atsikėlimas (perkėlimas) ir sovietinė politika kultūros srityje. Todėl disertacijoje būtina atkreipti dėmesį į tuos Klaipėdos krašte vykusius sociokultūrinius procesus, kurie iš pagrindų keitė is-

²¹ ŠADŽIUS, Henrikas. Lietuvos istorijos tarybinio laikotarpio periodizacijos klausimu. *Komunistas*, Nr. 6 (504), 1966, birželis, p. 44–45.

²² Kultūrinė revoliucija. Iš: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. II tomas. Vilnius, 1968, p. 244.

toriškai susiformavusią kultūrinę Klaipėdos krašto tapatybę – gyventojų migraciją ir komunistinę ideologinę indoktrinaciją.

Darbo naujumas ir aktualumas

Disertacijos mokslinį naujumą sudaro Klaipėdos krašto tapsmo sovietinės Lietuvos dalimi prielaidų tyrimas ir tarpdisciplininis požiūris į Klaipėdos krašto sovietizacijos 1945–1960 m. procesus. Disertacijos autoriaus nuomone, darbe atliktas nuosavybės kaitos Klaipėdos krašte tyrimas gali turėti taisyklingą vertę, nes tyrimo metu surinktus empirinius duomenis galima būtų pritaikyti, sprendžiant praeityje įvykusios žemėvaldos kaitos bei dabartinius turto restitucijos klausimus, o sociokultūrinės situacijos kaitos krašte analizė ne tik papildys ankstesnių tyrimų duomenis, bet gali būti panaudota ir socialinių bei kultūrinių programų pritaikomumui ir jų efektyvumui didinti dabartiniame Lietuvos regionų ekonominės bei socialinės politikos kontekste.

Siekiant išsamiau ištirti Klaipėdos krašto sovietizacijos procesus ir atskleisti jos pasekmes, negalima remtis tik Lietuvos sovietinės okupacijos paradigma, abstrahuotis keliamos problemos teisiniu aspektu bei apsiriboti vien lokaliu tyrimu. Kita vertus, sovietizacija kaip procesas ir socioekonominių bei sociokultūrinių transformacijų katalizatorius buvo daugiaprasmis reiškiny, apimantis daug visuomenės gyvenimo sričių. Atsižvelgiant į tai ir atkreipiant dėmesį į sovietinės Lietuvos vadovybės ideologines nuostatas, disertacijoje bus nagrinėjami tik tie Klaipėdos krašto sovietizacijos aspektai, kurie radikaliai keitė istoriškai susiformavusios Klaipėdos krašto visuomenės gyvenimo sanklodą, jos socialinę sudėtį ir struktūrą.

Svarbu pabrėžti, kad daugelis su Klaipėdos krašto sovietizacija susijusių klausimų plačiau arba išvis nėra nagrinėti. Dėl to Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykusių procesų išryškinimas, kartu pateikiant daug naujos faktografinės medžiagos, didina disertacijos apimtį. Tad disertacija nėra vien teorinio pobūdžio, bet apima ir empirinį aspektą.

Tyrimo objektas

Šio tyrimo objektas – socioekonominiai ir sociokultūriniai procesai, vykę Klaipėdos krašte 1945–1960 metais.

Tyrimo administracinės-teritorinės ribos

1945–1960 m. Klaipėdos krašto teritorinės ribos ir jo administracinis-teritorinis suskirstymas keitėsi keliis kartus. Siekiant išnagrinėti istorinės Klaipėdos krašto teritorijos sovietizaciją, tyrimui pasirinkta tik ta sovietinės Lietuvos teritorijos dalis, kuri nuo 1920 m. iki 1939 m. sudarė Klaipėdos krašto teritoriją: Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskritys (nuo 1950 m. iki 1960 m. Klaipėdos, Pagėgių, Šilutės ir Priekulės rajonų dalys). Be to, disertacijoje bus iš esmės nagrinėjamos tik kaimiškosios Klaipėdos krašto vietovės. Procesai Klaipėdos krašto miestuose nebus nagrinėjami, nes dėl šaltinių gausos ir miestietiško gyvenimo specifikos procesai, vykę miestuose, galėtų būti atskiro tyrimo objektas.

Tyrimo chronologinės ribos

Tiriamasis laikotarpis apima 1945–1960 m. tarpsnį: nuo Klaipėdos krašto įtraukimo į sovietinės Lietuvos sudėtį iki daugumos vietinių Klaipėdos krašto gyventojų išvykimo į Vakarų ir Rytų Vokietijas. Pasirinkto laikotarpio pabaiga taip pat sutampa tiek su sovietinės Lietuvos teritorijoje vykdytų reformų ekonomikos ir švietimo srityse pradžia, tiek su Bažnyčios veiklos varžymo atnaujinimu 1958 m. Ekonominės ir švietimo reformos, plačiai naudojant ideologinius štampus, ženklino sovietinės Lietuvos perėjimą iš „baigiamojo socializmo statybos laikotarpio“ į „išplėstinio komunizmo statybos laikotarpį“²³. Taip pat ir religinio gyvenimo bei Bažnyčios veiklos varžymas virto nauja agresyvia antireligine kampanija²⁴. Kitaip tariant, XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo baigta sovietinio ūkio ir kultūros centralizacija bei sovietinės Lietuvos su Klaipėdos kraštu sovietizacija.

Tyrimo tikslas

Šio tyrimo tikslas – remiantis archyvinių šaltinių, istoriografijos (mokslinių tyrimų) ir periodinės spaudos analize bei atsiminimais, ištirti

²³ ŠADŽIUS, Henrikas. Lietuvos istorijos tarybinio laikotarpio periodizacijos klausimu. *Komunistas*, Nr. 6 (504), 1966 m. birželis, p. 45–46.

²⁴ STREIKUS, Arūnas. *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*. Vilnius, 2012, p. 184–186.

Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykusias socioekonominės bei sociokultūrinės transformacijas ir atskleisti esminius jų bruožus bei pasekmes.

Tyrimo uždaviniai

1. Atskleisti ir išnagrinėti Klaipėdos krašto politinės priklausomybės kaitos 1944–1948 m. teisinius aspektus ir sovietinės administracinės-teritorinės sistemos įvedimo bruožus Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

2. Išnagrinėti gyventojų migracinius procesus Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

3. Atskleidžiant Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto problemą, išnagrinėti asmeninės nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą ir disponavimo juo ypatumus 1945–1960 m.

4. Išanalizuoti procesus, vykusius Klaipėdos krašto žemės ūkyje nuo 1945 m. iki 1960 m.

5. Išnagrinėti sovietinės Lietuvos kultūrinės ir antireliginės politikos bruožus Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

Tyrimo metodika

Disertacijoje tiriami gana platūs socioekonominių ir sociokultūrinių transformacijų procesai, tad jiems ištirti taikyti įvairūs tyrimo metodai.

Siekiant atskleisti ir išnagrinėti probleminius klausimus bei teisinius aspektus, susijusius su Klaipėdos krašto politinės priklausomybės kaita, tyrime taikyti aprašomasis, turinio (*content*)²⁵, diskurso, semiotinės, lyginamosios ir priežastingumo (*causal*) analizės metodai. Administraciniai-teritoriniai pertvarkymai analizuoti remiantis lyginamuoju metodu ir antrine statistinių duomenų analize.

Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykusiems gyventojų migraciniams procesams ištirti taikyti aprašomasis, turinio (*content*), diskurso, lyginamosios analizės metodai ir antrinė statistinių duomenų analizė, kuriais: a) buvo nustatoma Klaipėdos krašto demografinė situacija 1944 m. pa-

²⁵ Turinio (*content*) analizės metodas yra taikomas dokumentams (teisės aktams) tirti.

baigoje – 1945 m. pradžioje ir jos kaita 1945–1960 m., b) atskleidžiama sovietinės Lietuvos vadovybės politika krašto apgyvendinimo bei gyventojų repatriacijos klausimais ir krašto apgyvendinimo pobūdis.

Turinio (*content*) ir priežastingumo (*causal*) analizės metodais tirta Klaipėdos krašte likusio turto problema: atskleidžiama, kas, kodėl ir kaip lėmė valdžios sprendimą nusavinti Klaipėdos krašte likusį turtą ir jį perskirstyti pagal sovietinės nuosavybės teisės formas. Be to, šiais metodais tirti nuosavybės teisės į asmeninį nekilnojamąjį turtą ypatumai, kuriems išnagrinėti taip pat pasitelkti lyginamosios analizės ir apklausos (interviu) metodai bei antrinė statistinių duomenų analizė. Apklausos metodu iš pateikėjų gauta informacija atskleisti disponavimo asmeniniu nekilnojamuoju turtu ypatumai, kurie nebuvo fiksuoti rašytiniuose dokumentuose arba kurie dėl asmens duomenų naudojimo apribojimų nėra prieinami tyrėjams.

Pasitelkus aprašomąjį, turinio (*content*), diskurso, lyginamosios analizės metodus ir antrinę statistinių duomenų analizę, siekiama atskleisti ir išnagrinėti sovietinės žemės ūkio sistemos raidą: kada, kaip ir kokie ūkio subjektai buvo sudaryti Klaipėdos krašto teritorijoje ir kaip jie kito, taip pat sovietinės politikos kultūros ir religinio gyvenimo srityse bruožus.

Darbo struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, 5 skyrių dėstomoji dalis, suskirstyta į 21 poskyrį, išvados, literatūros ir šaltinių sąrašas, priedai.

Pirmajame disertacijos skyriuje atskleidžiami probleminiai klausimai, susiję su Klaipėdos krašto įtraukimu į sovietinės Lietuvos sudėtį, ir teisiniai aspektai, turėję įtakos tiek sovietinės Lietuvos vadovybės politikai sovietinės Lietuvos teritorinės sudėties klausimu, tiek Klaipėdos krašto padėčiai pirmaisiais pokario metais. Šiame skyriuje taip pat nagrinėjami Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykę administraciniai-teritoriniai pertvarkymai. Antrajame disertacijos skyriuje nagrinėjami Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykę gyventojų migraciniai procesai, susiję tiek su vidiniais, tiek su išoriniais veiksniais, jų įtaka skirtingų tautinių ir kultūrinių gyventojų grupių pasiskirstymui bei gyventojų pasikeitimui. Trečiajame disertacijos skyriuje nagrinėjami turtiniai klausimai: atskleidžiama Klaipėdos krašte likusio turto problema, valdžios poli-

tika turto atžvilgiu ir asmeninės nuosavybės įgijimo bei disponavimo turtu ypatumai. Ketvirtajame skyriuje analizuojama sovietinės žemės ūkio sistemos Klaipėdos krašte raida: atskleidžiama žemės reformos eiga ir jos rezultatai, valstybinių ir visuomeninių žemės ūkio subjektų organizavimas, jų stambinimas bei reorganizacija ir tai, kaip sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas transformavo Klaipėdos krašto socioekonominę bei sociokultūrinę tapatybę. Paskutinėje disertacijos dalyje atskleidžiami sovietinės Lietuvos Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykdytos kultūrinės ir antireliginės politikos bruožai.

Šaltiniai

Informacijos šaltinių atranką lėmė empirinis tyrimo pobūdis. Daug su sovietizacija Klaipėdos krašte susijusių klausimų iki šiol nėra tyrinėti, pavyzdžiui, Klaipėdos krašte likusio turto klausimas, sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas ir kultūros politika. Tad disertacijoje naudojamų informacijos šaltinių laukas yra gana platus – tai archyvų medžiaga, įvairūs sovietinio ir posovietinio laikotarpių informaciniai leidiniai, sovietinė periodinė spauda bei gyventojų atsiminimai. Ypač plačiai naudojamų archyvinų šaltinių pasirinkimą galima paaiškinti siekiu kuo daugiau atskleisti Klaipėdos krašto teritorijoje 1945–1960 m. vykusius socioekominius ir sociokultūrinius procesus, jų bruožus.

Didžiausią šaltinių dalį sudaro archyviniai dokumentai, saugomi Lietuvos Respublikos archyvuose: Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA), Lietuvos ypatingajame archyve (LYA), Klaipėdos regioniniame valstybės archyve (KLRVA) ir Klaipėdos regioninio valstybės archyvo Tauragės apskrities filiale (KLRVATAF).

Taip pat nemenką šaltinių dalį sudaro publikuoti informaciniai šaltiniai. Tai 1945–1960 m. vykusią SSRS ir Lietuvos SSR Aukščiausiųjų Tarybų sesijų stenogramos, SSRS ir Lietuvos SSR aukščiausiųjų valdžios bei valdymo organų teisės aktų, priimtų nuo 1944 m. iki 1960 m., periodiniai leidiniai, teisės aktų rinkiniai, sovietinio ir posovietinio laikotarpių enciklopediniai ir statistiniai žinybai bei specializuoti (teminiai) anksčiau nepublikuotų dokumentų rinkiniai. Toks šaltinių pasirinkimas padeda geriau suprasti sovietinės Lietuvos vadovybės Klaipėdos krašte vykdytą politiką, atskleisti krašte vy-

kusių socioekonominių ir sociokultūrinių procesų priežastingumą, jų bruožus bei pasekmes.

Disertacijoje buvo naudojama sovietinė periodinė spauda. Tai SSRS ir sovietinės Lietuvos aukščiausiųjų valdžios organų oficiozai *Pravda*, *Izvestija*, *Tiesa ir Tarybų Lietuva*, LKP(b) CK oficiozas *Komunistas* (nuo 1945 m. iki 1960 m.), taip pat Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų (iki 1950 m. apskrčių) bei Priekulės rajono (nuo 1950 m. iki 1959 m.) vietos valdžios organų leidiniai *Raudonasis švyturys* (1945–1950 m.), *Šilutės tiesa* (1946–1950 m.), *Leninietis* (1950–1960 m.), *Pagėgių balsas* (1948), *Raudonasis artojas* (1950–1960 m.), *Lenino keliu* (1950–1960 m.) ir kt. Šie leidiniai, atmetus sovietines ideologines klišes ir dogmas, yra gana išsamūs, įvairia-pusiški ir informatyvūs šaltiniai, padedantys geriau suprasti 1945–1960 m. Klaipėdos krašto teritorijoje vykusius procesus ir valdžios vykdytą politiką įvairiose ūkinio bei visuomeninio gyvenimo srityse.

Disertacijoje taip pat buvo naudojami Klaipėdos krašto teritorijoje 1945–1960 m. gyvenusių ir tebegyvenančių gyventojų (7) atsiminimai, kurie buvo surinkti 2002–2018 m. nestruktūruoto interviu būdu. Apklaus-tų gyventojų atsiminimai suteikė žinių apie jų asmenines gyvenimo patirtis pokariname Klaipėdos krašte. Šios žinios yra jungiamoji grandis tarp sausų faktų ir realiai vykusio gyvenimo. Ypač daug vertingų žinių pateikė S. Jan-kevičius (1909–2009 m.), buvęs Kintų pieninės direktorius (1945–1946 m.), Kintų septynmetės mokyklos mokytojas (1946–1955 m.) ir Šilutės rajono švietimo skyriaus vedėjas (1952–1953 m.). Jo prisiminimai leido vaizdžiai rekonstruoti 1945–1955 m. tiek Kintų valsčiuje (apylinkėje), tiek Šilutės apskrityje (rajone), tiek ir visame Klaipėdos krašte vykusius procesus. Nau-jakurių ir vietinių gyventojų santykių prasme yra vertingi nuo 1945 m. iki 1961 m. Pricmų kaime gyvenusios A. G.-V. (iš naujakurės šeimos) bei Už-leknių kaime nuo 1947 m. iki 1953 m., Tatamiškių kaime – 1953–1958 m. ir Minijos (Mingės) kaime – 1958–1970 m. gyvenusios V. D. (1932–2007 m., iš naujakurės šeimos) atsiminimai. Vertingos informacijos apie gyveni-mą pokariname Klaipėdos krašte taip pat pateikė vietinė gyventoja H. G. (1927–2014 m.), gyvenusi Klaipėdos mieste nuo gimimo iki evakuacijos 1944 m. spalio mėn. ir pokariu apsigyvenusios Ventės kaime. Jos atsimini-mai suteikė žinių apie evakuaciją, repatriaciją ir gyvenimą naujoje aplinkoje.

Ginamieji teiginiai

1. Klaipėdos krašto tapsmas sovietinės Lietuvos teritorijos dalimi buvo ne savaiminė duotybė ar istorinės tiesos atstatymas, o Antrojo pasaulinio karo metu sovietinės Lietuvos vadovybės vykdytos lietuviško iredentizmo politikos, Sovietų Sąjungos vadovybės geopolitinių siekių Vakaruose, SSRS pergalės prieš nacistinę Vokietiją bei pokarinės Lietuvos sovietizacijos politikos, kuria siekta panaikinti socioekonominį, sociokultūrinį ir net geografinį Klaipėdos krašto išskirtinumo kitos sovietinės Lietuvos teritorijos dalies atžvilgiu požymius, rezultatas.

2. Visi Klaipėdos krašto kaimo vietovėse 1945–1960 m. vykę migraciniai procesai buvo inicijuoti Sovietų Sąjungos ir sovietinės Lietuvos vadovybių politiniais sprendimais, kuriais siekta ne tik pakeisti krašto gyventojų sudėtį, bet ir užsitikrinti naujųjų krašto gyventojų daugumos sovietinio režimo palaikymą. Vykdydama tokią politiką, sovietinės Lietuvos vadovybė rėmėsi socialiniu ir kultūriniu požiūriais gausiausia Lietuvos visuomenės dalimi – nepasiturinčiais kaimo gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų.

3. Klaipėdos krašto sovietizaciją, kaip sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimą, palengvino krašte likęs kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas, kuris visas priklausė valstybei. Planingas turto paskirstymas žemės ūkio subjektams (gyventojams, įmonėms, organizacijoms ir pan.), visuomeninio žemės ūkio sektoriaus mažinimas ir valstybinio žemės ūkio sektoriaus plėtimas Klaipėdos krašte įgalino sovietinę Lietuvos vadovybę socioekonomiškai ir sociokultūriškai integruoti kraštą į sovietinės Lietuvos sudėtį.

4. Sovietinė kultūrinė ir antireliginė politika Klaipėdos krašte turiniu ir pobūdžiu atliko iš kitos sovietinės Lietuvos dalies atsikėlusį (persikėlusį) gyventojų daugumos palaikymo funkciją. „Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mitas ir jį sudarantis Klaipėdos „išvadavimo“ elementas turėjo suteikti naujai Klaipėdos krašto gyventojų daugumai gyvenimo saugumo krašte jausmą ir stiprinti jos lojalumą sovietiniam režimui. 1945–1960 m. Klaipėdos krašte vykdyta kultūrinė ir antireliginė politika įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę pakeisti Klaipėdos krašto sociokultūrinę tapatybę.

Išvados

1. Nuo lietuviško iredentizmo atsiradimo XIX a. pabaigoje iki Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo pradžios 1941 m. lietuviško iredentizmo raiška priklausė nuo geopolitinės didžiųjų kaimyninių valstybių politikos. Vokietijos ir SSRS karo metu lietuviškas iredentizmas aktualizuotas kaip sovietinės politikos elementas, turėjęs konsoliduoti lietuvius prieš vokiečius SSRS kare su Vokietija. 1944 m. pradžioje Sovietų Sąjungos vadovybė suteikė sovietinei Lietuvai daugiau „suverenumo“. Tuo Sovietų Sąjungos vadovybė ne tik aktualizavo sovietinės Lietuvos teritorines pretenzijas Vakaruose, bet ir sukūrė teisinį pagrindą SSRS joms įgyti. 1944 m. pabaigoje paaiškėjus galutinei sovietinės Lietuvos teritorinei sudėčiai, sovietinės Lietuvos vadovybė pakeitė iredentizmo politiką į ideologinį Klaipėdos krašto pasisavinimą kaip „lietuviškų žemių sujungimo“ su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda sovietinės Lietuvos sudėtyje mitologizavimą.

Klaipėdos krašto tapsmas sovietinės Lietuvos dalimi yra susijęs tiek su SSRS ir sovietinės Lietuvos aukščiausių valdžių legitimacija, tiek su SSRS ir Lietuvos SSR Konstitucijų tekstų pataisymais bei jų papildymais, kuriais SSRS įteisino savo karinius teritorijų iškovojimus, pasiektus 1941–1947 m. Klaipėdos kraštas įtrauktas į sovietinės Lietuvos teritorijos sudėtį legitimaus užkariavimo pagrindu, nes 1947 m. pabaigoje galutinai žlugus deryboms tarp sąjungininkų dėl taikos sutarties sudarymo su Vokietija kito teisinio pagrindo įtraukti Klaipėdos kraštą į sovietinės Lietuvos sudėtį nebuvo. Dėl to Klaipėdos kraštas įtrauktas į sovietinės Lietuvos sudėtį kaip SSRS perduotos Rytų Prūsijos teritorijos dalis.

Sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos įvedimas Klaipėdos krašte buvo viena iš pagrindinių krašto sovietizacijos sąlygų. Tokios sistemos įvedimas užtruko dėl užsitęsusio Klaipėdos krašto apgyvendinimo. Iki 1960 m. administraciniai-teritoriniai pertvarkymai Klaipėdos krašte, kaip ir visoje sovietinėje Lietuvoje, buvo nuolatinis procesas. Tai lėmė visai Lietuvai bendras jos sovietizacijos, kaip administracinio ir ūkio valdymo centralizacijos, procesas, kurio katalizatorius pirmiausia buvo socioekonominis veiksnys. Pagal sovietinį administracinio-teritorinio suskirstymo modelį transformuojant Klaipėdos krašto administracinį-teritorinį suskirstymą

siekta panaikinti ne tik istoriškai susiformavusią administracinę-teritorinę ribą tarp Klaipėdos krašto ir kitos sovietinės Lietuvos teritorijos dalies, bet ir Klaipėdos krašto geografinį požymį. Taip XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo baigta formuoti nauja sovietinės Lietuvos su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda teritorinė tapatybė.

2. Klaipėdos kraštą įtraukus į sovietinės Lietuvos sudėtį, sovietinė Lietuvos vadovybė sprendė krašto apgyvendinimo klausimą, remdamasi prieškario Lietuvoje vyravusiais tautiniais ir politiniais stereotipais Klaipėdos krašto gyventojų atžvilgiu, pagal kuriuos krašto gyventojai vertinti kaip vokiečiai. Antrojo pasaulinio karo baigtis ir dėl to pasikeitusi Klaipėdos krašto politinė priklausomybė palengvino sovietinės Lietuvos vadovybei Klaipėdos krašto apgyvendinimo naujakuriais ir persikėlėliais, daugiausia atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, klausimo sprendimą. Klaipėdos krašto apgyvendinimas tiek naujakuriais ir persikėlėliais, tiek repatriantais buvo vykdomas ne chaotiškai, o pagal politinius, ekonominius ir kultūrinius gyventojų atrankos kriterijus. Taip 1945–1948 m. buvo pakeista Klaipėdos krašto kaimo vietovių gyventojų socialinė ir kultūrinė sudėtis: vietinių gyventojų daugumą pakeitė daugiausia iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykę (persikėlę) gyventojai, kurių daugumą sudarė anksčiau buvę „beturčiai“ ir „mažažemiai“ valstiečiai. 1945–1948 m. vykusio Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimo planai nebuvo iki galo įgyvendinti. Naujakuriai ir ypač persikėlėliai nenoriai vyko (kėlėsi) į Klaipėdos kraštą dėl nepakankamos materialinės naudos ir sociokultūrinio diskomforto naujoje gyvenamojoje vietoje. 1948 m. pradžioje naujakuriai ir persikėlėliai sudarė apie 88 proc. Klaipėdos krašto kaimo vietovių gyventojų. Siekiant išspręsti darbo jėgos trūkumo Klaipėdos krašto kaimo vietovėse problemą, 1951–1956 m. buvo organizuota nauja gyventojų, daugiausia iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos, perkėlimo akcija, kuri dėl nepakankamų ekonominių priemonių, skatinančių gyventojų persikėlimą, ir blogų buitinių gyvenimo sąlygų bei po J. Stalino mirties visoje sovietinėje Lietuvoje pasikeitusio politinio klimato taip pat nebuvo iki galo realizuota. 1951–1956 m. į Klaipėdos krašto kaimo vietas persikėlė apie 800 šeimų, arba apie 3 200 gyventojų.

1945–1951 m. sovietinės Lietuvos vadovybė siekė susigrąžinti iš Vokietijos okupacinių zonų į Klaipėdos kraštą tik lietuviais laikytus vietinius gyventojus, kurių, tikėtasi, repatrijuos 27 000. Vietiniai gyventojai repatriantai vertinti kaip darbo jėga. Sovietų Sąjungos vadovybei Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacija iš vakarinių okupacinių Vokietijos zonų buvo ekonominės ir politinės svarbos klausimas, nes ten palikti jie būtų stiprinę Vakarų sąjungininkų ekonominį ir politinį potencialą. Siekdama grąžinti iš vakarinių okupacinių Vokietijos zonų kuo daugiau Klaipėdos krašto vietinių gyventojų ir išspręsti krašte likusių vietinių gyventojų pilietinės priklausomybės klausimą, 1947 m. pabaigoje Sovietų Sąjungos vadovybė suteikė Klaipėdos krašto gyventojams lietuviams SSRS pilietybę. 1945–1947 m. vietiniams gyventojams repatriantams dėl neapibrėžtos jų pilietinės priklausomybės ir neigiamo valdžios požiūrio į juos nebuvo teikiama jokia didesnė parama ir jais nesirūpinta. Nors 1948 m. daugumai vietinių gyventojų repatriantų įgijus SSRS pilietybę pagerėjo jų socioekonominė padėtis, tačiau naujakurių ir persikėlėlių bei centrinės ir vietinės valdžios neigiamas požiūris į juos nepakito. 1945–1951 m. į Klaipėdos kraštą repatriavo apie 6 600 vietinių gyventojų. 1951 m. pasibaigus vietinių gyventojų repatriacijai, Klaipėdos krašte galėjo būti iš viso apie 11 000 vietinių gyventojų.

1945–1952 m. socioekonominės represijos ir masiniai gyventojų trėmimai Klaipėdos krašte daugiausia buvo vykdomi kaimo vietovėse. Tokiu būdu sovietinė Lietuvos vadovybė siekė įtvirtinti ir palaikyti visuomenės narių socialinę lygybę ir išvengti sociokultūrinių konfliktų. Nors represijos ir trėmimai pirmiausia buvo nukreipti į politiniu ir socialiniu požiūriais sovietinei santvarkai nepriimtinius gyventojus – antisovietinio pasipriešinimo dalyvius ir „buožes“, tačiau Klaipėdos krašte šios priemonės daugiausia taikytos vietiniams gyventojams. Tai lėmė jų socialinė kilmė bei praeitis ir neigiamas naujakurių bei vietinės valdžios požiūris į juos. 1945–1947 m. vykdytos socioekonominės represijos prieš vietinius gyventojus pasireiškė kaip dalies arba viso jų turėto turto konfiskacija. Naujakuriams taikytos socioekonominės represijos daugiausia pasireiškė kaip ūkių atėmimas. 1948 m. trėmimai Klaipėdos krašte buvo nukreipti prieš vietinius ir su ginkluota rezistencija siejamus gyventojus. 1949 m. iš Klaipėdos krašto dau-

giausia tremti socialiniu požiūriu sovietinei santvarkai nepriimtini gyventojai – „buožės“ naujakuriai. Klaipėdos krašte 1948–1952 m. vykusių masinio gyventojų trėmimo metu iš krašto buvo ištremta apie 1 500 gyventojų, iš jų apie 61 proc. buvo vietiniai gyventojai.

Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriaciją į VFR ir VDR 1958–1960 m. lėmė SSRS ir VFR susitarimas, kurį sąlygojo sunki SSRS socioekonominė padėtis. Dėl biurokratinių procedūrų ir vietinės valdžios piktnaudžiavimo, taip pat dėl vietiniams gyventojams priklausiusio nekilnojamojo turto likvidavimo, repatriacijos procesas užsitęsė iki 1960 m. vidurio. Repatriacijos metu vietinėje spaudoje buvo vykdoma aktyvi propaganda, kuria siekta sumažinti repatriacijos mastą ar net sužlugdyti repatriaciją. Tačiau tokia propaganda neturėjo didelio poveikio. 1958–1960 m. į VFR ir VDR repatriavo apie 8 000, arba apie 64 proc., vietinių gyventojų. Vietinių gyventojų repatriacija, kaip darbo jėgos sumažėjimas, paskatino sovietinės Lietuvos vadovybę greičiau spręsti visuomeninių žemės ūkio subjektų (kolūkių) reorganizacijos į valstybinius (tarybinius) ūkius bei gyventojų buitinių gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo problemas. Išskiriamos trys labiausiai darbo jėgos trūkumo problemą Klaipėdos krašte padėjusios išspręsti priemonės: 1) gyventojams suteikta teisė parduoti ir pirkti nekilnojamąjį turtą, 2) visuomeninio žemės ūkio subjektams suteikta teisė parduoti gyventojams nekilnojamąjį turtą, 3) gyventojams pripažinta nuosavybės teisė į valdomą nekilnojamąjį turtą. Šios priemonės paskatino vidinės migracijos procesus, kurių metu iki XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžios į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvyko (persikėlė) beveik tiek pat naujų gyventojų, kiek vietinių gyventojų repatriavo į VFR ir VDR. Dėl vietinių gyventojų repatriacijos sociokultūriniu požiūriu XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje Klaipėdos kraštas tapo beveik niekuo neišsiskiriančia sovietinės Lietuvos dalimi.

3. Klaipėdos krašto sovietizacija, kaip sovietinės santvarkos įvedimas, buvo baigta 1951 m. Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos vyko tik toks santvarkos stiprinimas, kuris pasireiškė kaip administracinio ir ūkio valdymo centralizacija. Šiam procesui Klaipėdos krašto kaimo vietovėse buvo būdingas visuomeninio ir valstybinio žemės ūkio subjektų stambinimas arba turto (išteklų) koncentravimas valstybiniame žemės ūkio sektoriuje.

Dėl Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasikeitusios Klaipėdos krašto politinės priklausomybės ir didelės dalies krašto gyventojų pasitraukimo į Vokietijos gilumą krašte likęs kilnojamas ir nekilnojamas turtas buvo vertinamas kaip trofėjinis, t. y. kaip karo grobis. Siekdama palengvinti Klaipėdos krašto apgyvendinimą naujais gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, ir jo integraciją į sovietinės Lietuvos sudėtį, SSRS perdavė krašte likusį nekilnojamąjį turtą sovietinei Lietuvai nemokamai. Didelė dalis Klaipėdos krašte likusio kilnojamojo turto buvo išgrobstyta, o likusi dalis parduota valstybinio ūkio subjektams arba gyventojams. Klaipėdos krašte likęs turtas tapo lengvo pasipelnymo šaltiniu, kurį centrinės ir vietos valdžios atstovai naudojo neformaliems ryšiams stiprinti. Kaimo vietovėse vietiniams gyventojams repatriantams joks turtas nebuvo grąžinamas. Klaipėdos krašte likusio trofėjinio turto realizacijos problema buvo baigta spręsti 1953 m. Nekilnojamojo turto (ūkių) kaimo vietovėse perdavimas naujakuriams buvo politiškai, ekonomiškai ir kultūriškai motyvuotas, siekiant pakeisti krašto gyventojų etnokultūrinę ir socialinę sudėtį. 1948 m. viduryje nekilnojamojo turto perdavimas gyventojams asmeninės nuosavybės teise neteko prasmės ir buvo nebegalimas, nes susikūrus kolūkiams visi jų teritorijoje buvę tušti ūkiai tapo kolūkine, t. y. visuomenine, nuosavybe.

Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos didelė dalis naujakurių ir vietinių gyventojų dėl socioekonominių represijų, progresinės valstybinių prievolių ir mokesčių politikos, trėmimų, visuomeninio ir valstybinio žemės ūkio subjektų stambinimo bei teisinės bazės ir teismo precedento nuosavybės teisėms į nekilnojamąjį turtą pripažinti nebuvimo neteko savo ūkių. Iki 1958 m. Klaipėdos krašte naujakuriai neteko apie 50 proc. ūkių, gautų 1945–1947 m. Sovietinės Lietuvos vadovybė XX a. 6-ojo dešimtmečio viduryje ėmė spręsti naujakurių teisės į nekilnojamąjį turtą pripažinimo problemą, tačiau dėl vietinės valdžios, visuomeninio ir valstybinio ūkio pasipriešinimo bei prasidėjusios vietinių gyventojų repatriacijos ši problema iš esmės buvo pradėta spręsti tik to dešimtmečio pabaigoje. Vietinių gyventojų nuosavybės teisė į nekilnojamąjį turtą buvo pripažįstama tik tiems gyventojams, kurie nebuvo pasitraukę iš Klaipėdos krašto, ir tik tiems, kurie teisme galėjo įrodyti nuosavybės teisę.

4. Žemės reformos įstatymas tapo teisiniu įrankiu, įgalinusių sovietinės Lietuvos vadovybę pakeisti Klaipėdos krašto gyventojų etnokultūrinę ir socialinę sudėtį. Žemės reforma Klaipėdos krašte užsitęsė iki 1949 m. dėl: 1) užsitęsusio krašto apgyvendinimo, 2) krašte likusio turto paskirstymo, 3) žemės matavimo darbų, 4) sovietinės Lietuvos žemės ūkio valdymo reorganizacijos.

Išskiriamos kelios sovietinei žemės ūkio sistemai Klaipėdos krašte įvesti palankios sąlygos: 1) visas krašte likęs turtas buvo valstybės nuosavybė, 2) krašte buvo išvystyta kompaktiška ir vientisa ekonominė infrastruktūra, 3) dauguma naujakurių buvo lojalūs sovietinei valdžiai, 4) dauguma jų neturėjo ilgametės savarankiško ūkininkavimo patirties bei savininkiškumo jausmo, 5) dauguma naujakurių ir vietinių gyventojų neturėjo pakankamai darbo jėgos ir materialinių išteklių, kad galėtų savo jėgomis ir sėkmingai ūkininkauti. Sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas, kaip perėjimas iš privačių santykių žemės ūkyje į visuomeninius, Klaipėdos krašte vyko sklandžiau ir greičiau nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Tai pasireiškė tiek organizuojant įvairias kooperatines draugijas, tiek vykdant žemės ūkio kolektyvizaciją. Naujakuriai aktyviai jungėsi į įvairias kooperatines draugijas ne dėl poreikio įsitraukti į visuomeninį darbą, o dėl galimybės gauti greitą asmeninę materialinę naudą. Dėl nuostolingos Kredito ir Žemės ūkio kooperatinių draugijų veiklos 1950 m. pradžioje jos buvo likviduotos. Valstybinės prievolės ir žemės mokesčiai, masiniai gyventojų trėmimai ir pačių vietinės valdžios atstovų vykdomas kolūkių steigimas buvo pagrindinės priemonės, kuriomis Klaipėdos krašte buvo įvykdyta kolektyvizacija. Pirmuosius kolūkius daugiausia organizavo vietiniai gyventojai, kuriuos jungtis skatino sunki socioekonominė jų padėtis. Naujakuriai vengė jungtis į bendrus su vietiniais gyventojais kolūkius dėl nelygiavertės turtinės padėties, nes dauguma vietinių gyventojų turėjo mažai arba išvis neturėjo jokio į kolūkį įnešamo turto. 1950 m. pradžioje Klaipėdos krašte buvo kolektyvizuota apie 85 proc. visų ūkių, arba apie 25 proc. daugiau ūkių nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Atsiradus kolūkiams, buvo sulýginta naujakurių ir vietinių gyventojų socioekonominė padėtis.

Kolūkiai Klaipėdos krašte buvo silpni dėl darbo jėgos trūkumo ir žemo kolūkiečių darbo produktyvumo. Kolūkių stambinimas Klaipėdos krašte taip pat vyko sklandžiau ir greičiau nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Tačiau kolūkių stambinimas, vykęs 1950–1951 m., neišsprendė jų rentabilumo problemos. Dėl to kolūkiai buvo reorganizuojami į valstybinius ūkius arba jungiami į tarybinius ūkius, kurie, kaip valstybinės įmonės, turėjo didesnius išteklius žemės ūkio produktų gamybai vystyti.

Vykstant kolūkių stambinimo ir jų reorganizacijos į tarybinius ūkius procesams, kartu vyko apylinkių stambinimo procesas. Buvo formuojami apylinkių, kaip kolūkinių gyvenviečių ir tarybinių ūkių, centrai. 1954 m. Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų dalyse, kurios įėjo į Klaipėdos krašto teritoriją, buvo suformuota 30 apylinkių. 1960 m. pradžioje šiose apylinkėse buvo 29 kolūkiai ir 21 tarybinis ūkis. Apylinkių centrų vietų parinkimo procesas dėl nepertraukiamai vykusių kolūkių stambinimo, jų reorganizacijos arba jungimo į tarybinius ūkius procesu užsitęsė. Daugelis apylinkių centrų buvo įkurti istoriškai Klaipėdos krašte susiformavusių socioekonominių ir sociokultūrinių centrų vietose. Naujos apylinkės ir jų centrai socioekonomiškai ir sociokultūriškai buvo perorientuoti nuo buvusios Rytų Prūsijos teritorijos dalies anapus Nemuno upės į likusią sovietinės Lietuvos teritorijos dalį. Dėl to Klaipėdos krašte prasidėjo kaimų nykimas, ypač pietinėje ir pietvakarinėje krašto dalyje. XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo užbaigta Klaipėdos krašto integracija į bendrą sovietinės Lietuvos ūkį, radikaliai transformuota krašto socioekonominė ir sociokultūrinė tapatybė.

Nuo pat Klaipėdos krašto sovietizacijos pradžios tarybiniai ūkiai užėmė dominuojančią padėtį krašto žemės ūkio sektoriuje. Išskiriamos dvi priežastys, dėl kurių tarybiniai ūkiai funkcionavo nuostolingai: 1) nuolatinis tarybinių ūkių žemės ploto didėjimas; 2) darbo jėgos trūkumas. Tarybinių ūkių socioekonominė padėtis pradėjo gerėti 1951–1955 m., kai Sovietų Sąjungos vadovybė padidino ne tik valstybės investicijas į valstybinį žemės ūkį, bet ir valstybės dėmesį šiam ūkio sektoriui. Klaipėdos krašte tai pasireiškė kaip tarybinių ūkių žemės ploto ir jų skaičiaus didinimas, mažinant visuomeninio ūkio sektorių. XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje tarybiniai ūkiai Klaipėdos krašte valdė apie 58 proc. visos

žemės ūkio paskirties žemės, o sovietinės Lietuvos mastu tarybiniai ūkiai valdė tik 12,9 proc. tokios žemės. Sovietinės Lietuvos vadovybės žemės ūkio politika Klaipėdos krašte atitinka XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje SSRS pradėtą vykdyti „plėšinių“ įsisavinimo politiką, kai mažai apgyventuose ir ekonomiškai neišvystytuose regionuose daugiausia plėtotas valstybinis žemės ūkio sektorius. Tokia politika įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę greičiau sovietizuoti Klaipėdos kraštą. Pirmaisiais pokario metais darbo jėgos trūkumo problema Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose buvo sprendžiama prievarta darbams į tarybinius ūkius siunčiant vietinius gyventojus ir vokiečius karo belaisvius. 1947–1948 m. darbams į Klaipėdos krašto tarybinius ūkius buvo verbuojami persikėlėliai iš kitų sovietinių respublikų, daugiausia iš Baltarusijos, RSFSR ir Ukrainos. Nuo 1949 m. iki 1960 m. pagrindinis tarybinių ūkių darbo jėgos papildymo šaltinis buvo atleisti nuo žemės arba nepanorę stoti į kolūkius gyventojai, taip pat į tarybinius ūkius įtrauktų kolūkių nariai. Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose nebuvo išspręsta darbininkų ypač blogų buitinių gyvenimo sąlygų problema.

5. Pokarinės sovietinės Lietuvos ideologinės indoktrinacijos, kaip kultūrinės politikos, pagrindas buvo „Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mitas, kuriame Klaipėdos „išvadavimo“ elementas buvo pristatomas kaip vienas iš pagrindinių sovietinės santvarkos Lietuvoje laimėjimų. Klaipėdos krašte tokia ideologine indoktrinacija pirmiausia siekta suteikti saugumo jausmą į kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykusiems (persikėlusiems) gyventojams. Abejones dėl jų ilgalaikio gyvenimo krašte kurstė 1945–1960 m. buvusi įtempta tarptautinė padėtis ir nelojaliais sovietinei santvarkai laikyti vietiniai gyventojai. Klaipėdos krašte ypač buvo palaidkomas J. Stalino kultas kaip naujakurių ir persikėlėlių buvimo šioje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje garantas. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl sovietinėje Lietuvoje J. Stalino kultas oficialiai nebuvo pasmerktas. Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos sociokultūrinį Klaipėdos krašto ir kitos sovietinės Lietuvos dalies skirtumą pabrėžė įvairiose krašto viešosiose vietose išlikę vokiškos administracinės tapatybės ženklai.

1945–1957 m. sovietinės Lietuvos kultūrinės politikos sklaidos centrai, kaip sovietinės propagandos, agitacijos ir kultūros populiarinimo vietos, Klaipėdos krašto kaimo vietovėse buvo klubai-skaityklos. Soviet-

tinės Lietuvos vadovybė siekė jas paversti kaimų, o nuo 1951 m. – kolūkių kultūros centrais. Dėl perdėm ideologizuoto klubų-skaityklų veiklos turinio jie nepasirūpinę aktyvia veikla ir lankytojų gausa. Po SSKP CK plenumų, vykusių 1957 m. vasario ir birželio mėn., buvo inicijuotas greitesnis sovietinės Lietuvos administracinės ir ūkio valdymo centralizacijos procesas. Kultūros srityje tokia politika pasireiškė kaip kultūrinių įstaigų kaimo vietovėse optimizacija, komunistinės ideologinės indoktrinacijos ir antireliginės propagandos stiprinimas bei didesnis lietuvių tautinės kultūros puoselėjimas. Praktikoje tokia politika pasireiškė kaip klubų-skaityklų skaičiaus kaimo vietovėse mažinimas ir klubų apylinkių centruose plėtimas, tradicinių lietuviškų švenčių legalizacija ir jų sekuliarizacija. 1957–1960 m. pagrindine švente Klaipėdos krašte tapo Joninių šventė ant Rambyno kalno, kuria siekta sudaryti sovietinės Lietuvos kultūrinio ir teritorinio vientisumo vaizdinį. Be to, XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos krašte buvo pradėtas naujos istorinės atminties formavimas.

Iki šiol lietuviškoje istoriografijoje nėra bendros pozicijos sovietinės Lietuvos vadovybės 1945–1960 m. vykdytos antireliginės politikos klausimu: prieš ką buvo nukreipta tokia politika – prieš evangelikų liuteronų konfesinę grupę ar vokiečius? Be to, lietuviškoje istoriografijoje vyrauja lietuviškai etnocentriškas sovietinės antireliginės politikos vertinimas.

1945–1947 m. sovietinėje Lietuvoje veikusių Bažnyčių atžvilgiu buvo vykdoma nuosaiki politika. Klaipėdos krašto apgyvendinimas daugiausia lietuviškai kalbančiais katalikais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, atitiko tiek Katalikų bažnyčios, tiek sovietinės Lietuvos vadovybės interesus. Nuo 1948 m. visoje sovietinėje Lietuvoje imta griežtinti Bažnyčių veiklos kontrolę, didinti antireliginę ir ateistinę propagandą. Tokį politikos pasikeitimą lėmė tiek padidėjusi Šaltojo karo įtampa, tiek pasibaigęs sovietinės santvarkos legitimacijos procesas. Vykdydama antibažnytinę politiką, sovietinės Lietuvos vadovybė laikėsi griežtos valstybės atskyrimo nuo Bažnyčios pozicijos. Sovietinės Lietuvos vadovybė vertino Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčią kaip didelės grėsmės sovietinei santvarkai nekeliančią organizaciją, kuri buvo nedidelė ir susiskaldžiusi. Be to, Klaipėdos

krašte evangelikų liuteronų bendruomenė buvo maža ir socioekonomiškai silpna, buvo sugriauta daug bažnyčių ir jai trūko kunigų.

Nors XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje Klaipėdos krašte antireliginė ir ateistinė propaganda sušvelnėjo, tačiau kartu padidėjo politinė propaganda, nes, viena vertus, vietiniai gyventojai nebuvo laikomi politiškai lojaliais sovietinei santvarkai, antra vertus, iš kitos sovietinės Lietuvos dalies atvykę (persikėlę) gyventojai nebuvo labai religingi. XX a. antrojoje pusėje nauja jėga prasidėjusią antireliginę ir ateistinę propagandą lėmė galutinai nusistovėjęs Sovietų Sąjungos vadovybės kursas toliau tęsti SSRS administracinio ir ūkio valdymo decentralizaciją bei sovietinių respublikų administracinio ir ūkio valdymo centralizaciją. Šiame procese sovietinėje Lietuvoje atgijusių Bažnyčių veikla buvo vertinama kaip rimta kliūtis, siekiant sociokultūriškai unifikuoti sovietinės Lietuvos teritoriją. Neigiamas sovietinės Lietuvos požiūris į Klaipėdos krašto evangelikus liuteronus buvo pagrįstas vietinių gyventojų nebyliu pasipriešinimu keisti jų etnokultūrinę tapatybę. Tokio pasipriešinimo išraiška yra Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų parapijų atsiskyrimas nuo kitų sovietinės Lietuvos evangelikų liuteronų parapijų, krašto kultūrinių tradicijų palaikymas, nedidelė gyventojų asimiliacija ir daugumos kunigų repatriacija į VFR. Dėl neigiamo centrinės ir vietinės valdžių bei naujųjų krašto gyventojų požiūrio į evangelikus liuteronus kaip vokiečius pagrindinė vietinių gyventojų sociokultūrinės tapatybės palaikymo vieta buvo kapinės. XX a. pabaigoje valdžiai perėmus kapinių kontrolę, vietiniai gyventojai neteko savo pagrindinės tapatybės palaikymo vietos ir praktikos.

Trumpos žinios apie doktorantą

1984 m. baigė Klaipėdos miesto X vidurinę mokyklą (dabar Senojo miesto pagrindinė mokykla). 1992–1999 m. dirbo muzikos, 1999–2014 m. – statybų sektoriuose, ėjo vadybininko ir projektų vadovo pareigas. 2010 m. baigė Vilniaus universiteto istorijos bakalauro studijų programą. Suteiktas istorijos bakalauro kvalifikacinis laipsnis. Bakalauro baigiamojo darbo tema „Šilutės apskrities Kintų valsčius 1945–

1960 m.: raidos bruožai“. 2012 m. Klaipėdos universitete baigė Baltijos šalių istorijos studijų programą. Suteiktas Europos istorijos magistro kvalifikacinis laipsnis. Magistro baigiamojo darbo tema „Šilutės apskrities kūrimas ir jos sovietizacija 1945–1950 m.“ 2015–2020 m. studijavo jungtinėje Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto istorijos ir archeologijos krypties (H 005) doktorantūroje. Disertacijos tema „Sovietizacija Klaipėdos krašte: socioekonominės ir sociokultūrinės transformacijos 1945–1960 metais“. Dalyvavo mokslinėse konferencijose Lietuvoje ir Lenkijoje. Nuo 2014 m. rugsėjo 1 d. dirba Šilutės pirmosios gimnazijos Kintų skyriuje istorijos vyresnioju mokytoju.

Tyrimų interesai

Rytų Prūsijos teritorijos integracijos į Lenkijos ir Sovietų Sąjungos sudėtis problematika; Klaipėdos krašto istorija po 1945 metų; socioekonominiai ir sociokultūriniai pokyčiai Klaipėdos krašte XX a. antroje pusėje.

Mokslo straipsniai

1. BUKAVICKAS, R. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941–1945 metais: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*, 2017, t. 107, Nr. 3, p. 60–92.
2. BUKAVICKAS, R. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 19–54.

Disertacijos tema skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose ir seminaruose

1. BUKAVICKAS, R. Šilutės apskrities administracinis teritorinis suskirstymas 1945–1950 m.: sudarymų problematika“. Tarptautinė tarpdisciplininė mokslinė konferencija *Regionas: laikas, erdvė, žmonės*. 2012 m. kovo 22–23 d. Šiaurės Lietuvos tyrimo centras.

2. BUKAVICKAS, R. Klaipėdos krašte likusio turto nuosavybės ir disponavimo problematika 1945–1960 m. VII respublikinis Istorijos krypties doktorantų seminaras. Klaipėda. 2016 m. balandžio 22 d.
3. BUKAVICKAS, R. Klaipėdos kraštas Lietuvos TSR administracinėje-teritorinėje sudėtyje 1944–1950 m.: probleminiai klausimai. Šeštoji tarptautinė tarpdisciplininė mokslinė konferencija *Regionas: istorija, kultūra, kalba*. 2017 m. kovo 30–31 d. Humanitarinių tyrimų centras.
4. BUKAVICKAS, R. Klaipėdos kraštas Lietuvos TSR administracinėje-teritorinėje sudėtyje 1944–1950 m.: probleminiai klausimai. VIII respublikinis Istorijos krypties doktorantų mokslinis seminaras. Klaipėda. 2017 m. balandžio 20 d.
5. 2019 m. birželio 24–28 d. dalyvavo tarptautinėje mokslinėje konferencijoje *13th Conference on Baltic Studies in Europe 2019: Baltic Solidarity*, vykusioje Gdanske, Lenkijoje.

Straipsniai pažintiniuose leidiniuose

1. BUKAVICKAS, R. Kintų bažnyčia pokario metais. Iš: *Šilainės istorijos*. Sudarytojas Saulius Sodonis. Klaipėda, 2009, p. 171–174.
2. BUKAVICKAS, R. Kintų mokykla. Pokario metai. Iš: *Šilainės istorijos*. Sudarytojas Saulius Sodonis. Klaipėda, 2009, p. 175–178.
3. BUKAVICKAS, R. „Rozos Liuksemburg“ žvejų artelės steigimas pokariniam Kintų valsčiuje, arba kolektyvizacijos pradžia pamaryje. Iš: *Šilainės istorijos*. Sudarytojas Saulius Sodonis. Klaipėda, 2009, p. 179–181.
4. BUKAVICKAS, R. Kintų valsčius 1945–1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. III d. Tarybinis viešumas – ideologinio poveikio priemonė. *Šilainės sodas*. Sudarytojas ir redaktorius Saulius Sodonis. 2010, p. 48–49.
5. BUKAVICKAS, R. Senosios Suvernų kaimo kapinės ir jų likimas. *Šilainės sodas*. Sudarytojas ir redaktorius Saulius Sodonis. 2010, p. 50–51.
6. BUKAVICKAS, R. Kintų valsčius 1945–1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. IV d. Demografiniai pasikeitimai. *Šilainės sodas*. Sudarytojas ir redaktorius Saulius Sodonis. 2010, p. 52–54.
7. BUKAVICKAS, R. Tėviškės ir tėvynės sąvokos tema, kalbant apie buvusio Klaipėdos krašto gyventojų išvykimą į Vokietiją 1958–1960 m. *Šilainės sodas*. Sudarytojas ir redaktorius Saulius Sodonis. 2010, p. 65–67.

Klaipėdos universiteto leidykla

Rubenas Bukavickas

KLAIPĖDA REGION UNDER SOVIETISATION: SOCIOCULTURAL AND
SOCIOECONOMIC TRANSFORMATIONS IN 1945-1960

Summary of doctoral dissertation

SOVIETIZACIJA KLAIPĖDOS KRAŠTE: SOCIOKULTŪRINĖS IR
SOCIOEKONOMINĖS TRANSFORMACIJOS 1945–1960 METAIS

Daktaro disertacijos santrauka

Klaipėda, 2020

SL 1335. 2020 09 22. Apimtis 3,75 sąl. sp. l. Tiražas 40 egz.

Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt, interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>

Spausdino UAB „Druka“, Mainų g. 5, 94101 Klaipėda